

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ**

На правах рукопису
УДК: 37.016:911

**РОЛЬ ГЕОГРАФІЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ**

Галузь знань   **01 – Освіта/Педагогіка**
Спеціальність   **014 – Середня освіта**
Освітня програма   **Географія**

Кваліфікаційна робота бакалавра
студентки 4 курсу
освітнього рівня бакалавр
Бикової Владислави Станіславівни

Науковий керівник:
Масляк Петро Олексійович
Доктор географічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ГЕОГРАФІЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	6
1.1. Сутність поняття «міжкультурна компетентність» у науково-педагогічній літературі.....	6
1.2. Аспекти географічного виховання в контексті вивчення географії в основній та старшій школі.....	12
1.3. Освітньо-виховні засади формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення географії в закладах загальної середньої освіти	18
РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	23
2.1. Аналіз чинних підручників і програм з географії в контексті формування міжкультурної компетентності	23
2.2. Дослідження ефективності реалізації географічного виховання на уроках та в позаурочній діяльності в контексті формування міжкультурної компетентності .	31
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ	42
3.1.Методика підготовки уроків та позакласних заходів з географії спрямованих на виховання міжкультурної компетентності	42
3.2.Методичні рекомендації щодо здійснення географічного виховання в контексті формування міжкультурної компетентності учнів.....	47
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний освітній процес в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) ґрунтується на розвитку компетентностей учня: ключових та міжкультурних. Тому в такій ситуації надзвичайно цінними та продуктивними вбачаються спільні пошуки педагогічної науки й інноваційної практики задля розробки механізмів географічного виховання, спрямованого на формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти. Педагогічна майстерність, креативність і нестандартність з вибору форм, методів прийомів організації та проведення уроків як цілісних структурних елементів освітнього процесу набувають особливої актуальності. Підготовка та проведення позаурочних заходів з географії передбачають різні шляхи, задачі, способи вивчення навчального матеріалу, що призводить до багатогранності видів методик викладання.

У сучасних умовах глобалізації та потужної інтеграції особливої актуальності набуває формування міжкультурної компетентності. Дослідження географічного виховання та закономірностей розвитку суспільства, вивчення географії України та світу, країнознавства набувають пріоритетного значення. Природнича освітня галузь посідає провідне місце в досягненні головної мети сучасної загальної середньої освіти – забезпечення розвитку та соціалізації особистості з ґрунтовними, комплексними географічними знаннями, формування її національної свідомості, культури, світоглядних орієнтирів, мислення, здатності до самостійного розвитку та навчання; а також виховання почуття патріотизму, толерантності, забезпечення розвитку стійких уявлень про світобудову, формування особистості з високим рівнем міжкультурної компетентності, яка активно використовує досягнення науково-технічного прогресу, володіє ініціативністю та підприємливістю.

Одним зі способів розв’язання окреслених проблем стало географічне виховання в контексті формування міжкультурної компетентності, яке можна втілити на основі застосування інноваційних методів і прийомів, широкої міждисциплінарної інтеграції або ж внаслідок поєднання окремих блоків знань із

певних предметів. Такий нестандартний підхід до побудови освітньо-виховного процесу буде відповідати сучасним запитам і глобальним трендам.

Мета кваліфікаційної роботи – проаналізувати роль географічного виховання в процесі формування міжкультурної компетентності учнів на уроках географії та в позаурочній діяльності.

Завдання спрямовані на досягнення поставленої мети:

- проаналізувати сутність поняття «міжкультурна компетентність» у науково-педагогічній літературі;
- визначити аспекти географічного виховання в контексті вивчення географії в основній та старшій школі;
- охарактеризувати освітньо-виховні засади формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення географії в закладах загальної середньої освіти;
- проаналізувати діючі підручники і програми з географії в контексті формування міжкультурної компетентності;
- дослідити ефективність реалізації географічного виховання на уроках та в позаурочній діяльності в контексті формування міжкультурної компетентності;
- описати методику підготовки уроків та позакласних заходів з географії спрямованих на виховання міжкультурної компетентності;
- розробити методичні рекомендації щодо здійснення географічного виховання в контексті формування міжкультурної компетентності учнів.

Об’єкт дослідження – географічне виховання на уроках та в позаурочній діяльності

Предмет дослідження – роль географічного виховання у формуванні міжкультурної компетентності учнів на уроках та в позаурочній діяльності.

Методологічна основа. У процесі виконання роботи було використано методи дослідження:

➤ теоретичні (аналіз літератури, контент-аналіз, порівняльний аналіз, структурний аналіз, елементарно-теоретичний синтез, метод теоретичного моделювання для вивчення, аналізу й узагальнення опрацьованого матеріалу з

обґрунтування методики застосування і практичної реалізації географічного виховання в процесі формування міжкультурної компетентності);

➤ емпіричні: опис фактичної інформації, узагальнення (таблиці, рисунки), порівняння певних якісних ознак, консультації – для забезпечення коректного впровадження ідей географічного виховання міжкультурної компетентності в практичну діяльність;

➤ прогностичні: моніторинг через визначення спільних і відмінних характеристик у різних критеріях до організації географічного виховання в освітньому процесі, що спрямовано на формування міжкультурної компетентності; пошук проблемних ознак для забезпечення якості процесів дослідження й опрацювання даних.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 78 сторінок. Літературні джерела нараховують 46 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ГЕОГРАФІЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Сутність поняття «міжкультурна компетентність» у науково-педагогічній літературі

Сучасний світ постійно змінюється під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Визначені процеси вносять структурні зміни в усі сфери суспільного життя: побут, освіту, науку, культуру, політичну, економічну діяльність тощо. Відтак зростає потреба в міжкультурній взаємодії. Впродовж свого життя, на роботі та загалом в соціумі кожна людина постійно стикається з представниками різних культур, рас, національностей, віросповідань тощо. Такими людьми можуть бути колеги по роботі, сусіди, знайомі. Різне світосприйняття, окремі культурні особливості, національна ідентичність, мовний бар'єр не мають бути на заваді у побудові людських стосунків та ділових відносин. До того ж потужні інформаційні потоки вимагають від людей сформованої здатності оперувати ними. Тому виникає нагальна потреба у вихованні толерантності, емпатії, поваги до інших, а також вмінні швидко адаптовуватись та налагоджувати ефективну комунікацію. Всі вищезазначені аспекти можна об'єднати в один комплексний термін «міжкультурна компетентність».

Різні аспекти формування міжкультурної компетентності у своїх наукових працях розглядали українські та зарубіжні вчені: Дж. Равен [6], Е. Роджерс та Т. Стейнфатт [7], К. Кнапп та А. Кнапп-Поттхофф [5], М. Байрам [3], Дж. Бенкс [1; 2], І. Зязюн [26], С. Кравченко [33], О. Байбакова [9], Т. Пилип [41], А. Костюченко [31], О. Білецька [10], Л. Афанасьєва [8] та інші.

Сучасний підхід до реалізації освітньо-виховного процесу базується та компетентному підході як провідному завданні, що орієнтується на очікувані

результати навчання здобувачів освіти. Тобто нині не є проблемою здобути знання і не так важливо їх запам'ятовувати та відтворювати, як вміти ними оперувати, застосовувати в різних життєвих ситуаціях та знати, де їх можна одержати.

За твердженнями британського психолога Дж. Равена, компетентність є специфічною здатністю індивіда ефективно виконувати конкретні дії в певній предметній галузі, що передбачає володіння вузькоспеціалізованими знаннями, навичками, способом мислення, а також усвідомлення відповідальності за свої дії [6].

У наукових дослідженнях І. Зязюна компетентність має соціально-педагогічне трактування як екзистенціональна властивість особистості, що є результатом її життєтворчої активності в освітній діяльності; а також розглядається як високий рівень сформованих вмінь, спосіб особистісної самореалізації, саморозвитку, форма вияву здібностей [26, с.59].

На думку С. Кравченка компетентність є здатністю індивіда застосовувати здобуті знання, вміння та навички на практиці, особистісна характеристика, що передбачає оволодіння компетенціями (системними знаннями, вміннями та навичками, які необхідні для якісної роботи) [33, с.46].

Серед компонентів компетентності розрізняють вміння, ставлення та навчальні ресурси. Важливою умовою формування компетентностей є діяльнісна спрямованість освітньо-виховного процесу, що передбачає постійне та системне залучення учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності, тобто реалізація практикоорієнтованого навчання [24].

Американські вчені Е. Роджерс та Т. Стейнфатт одними із перших звернули увагу на необхідність підвищення міжкультурної компетентності, яка забезпечує розвиток міжкультурної комунікації, як здатності особистості ефективно обмінюватись інформацією з представниками різних культур [7, с.221].

Німецькі дослідники К. Кнапп та А. Кнапп-Поттхофф трактують міжкультурну компетентність як комплексну дефініцію, що включає аналітичні та стратегічні здібності, які сприяють розширенню міжособистісної взаємодії людини з представниками інших культур [5].

У загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання»(CEFR–Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment) зазначається, що міжкультурна компетентність є частиною мовної компетентності та визначає здатність взаємодіяти з іншими людьми, які мають різний культурний, мовний та соціальний досвід [25].

У наукових розвідках Т. Пилип міжкультурна компетентність розглядається як сукупність знань, вмінь та особистісних якостей, які сприяють здійсненню ефективного міжкультурного спілкування. Тотожними дефініціями є «інтеркультурна компетентність», «крос-культурна компетентність», «мультикультурна компетентність», міжкультурна компетенція» [41, с.42].

Дослідниця О. Байбакова розглядає міжкультурну компетентність як здатність індивіда сформувати в собі чужу культурну ідентичність (знання мови, іншої культури, що може супроводжуватись витісненням власної культурної приналежності) та досягнення успішної комунікації з представниками інших культур [9, с. 28].

Науковиця Т. Браніцька розглядає міжкультурну компетентність як інтегративне утворення, що фактично виражає професійну властивість особистості керуватися міжкультурними та загальнолюдськими цінностями на засадах діалогу культур та духовних цінностей [11, с. 21-22].

На думку А. Костюченко міжкультурна компетентність є складним особистісним утворенням, що включає систему знань історико-етнографічного, соціально-політичного, культурологічного, лінгвістичного змісту, умінь, навичок, мотивів діяльності, за допомогою яких особистість здатна оволодіти комплексом національних і загальнолюдських культурних цінностей та може успішно спілкуватися з представниками інших етнічних спільнот у повсякденному житті та на професійному рівні [31, с.31].

У наукових розвідках Р. Кравець зазначено, що міжкультурною компетентністю є здатність людини здійснювати міжкультурну комунікацію, налагоджувати ефективне співробітництво з представниками різних культур. Міжкультурна компетентність передбачає оволодіння низкою особистісних

характеристик: здобуття іноземного досвіду, толерантність, емпатія, взаєморозуміння, гнучкість мислення, оволодіння практиками міжкультурного спілкування, здатністю розробляти та втілювати стратегії функціонування у чужій культурі, креативність у розвитку інтеркультурних відносин [32, с.114].

У концептуальних дослідженнях Д. Діардорфф виділено чотири рівня міжкультурної компетентності: мотиваційний, компетентності дії, рефлексійний та рівень конструктивної взаємодії [4].

На думку М. Байрама міжкультурна компетентність складається зі знань, умінь, ставлень та освіти. Безпосередньо знань про історичні особливості полікультурності та сучасні тенденції в різних культурних вимірах; ставлення базується на зацікавленості у вивченні різних культурних особливостей; вміння узагальнювати різні документальні матеріали, що стосуються відповідних культурних аспектів; вміння ідентифікувати культурні артефакти; а освіта спрямована на формування критичної культурної свідомості [3].

Як зазначає Т. Браніцька, основними складовими міжкультурної компетентності є ціннісно-когнітивний (знання національних культур, традицій, цінностей, особливостей спілкування, менталітету, норм життя), мотиваційний (потреба в міжкультурній комунікації, усвідомлення культурної ідентичності) та діяльнісний компоненти (створення сприятливого психологічного мікроклімату, вміння адаптовуватись, контролювати власну емоційно-вольову сферу, гнучкість, емпатія, толерантність, взаємоповага та взаєморозуміння) [11, с. 21–22].

Тобто немає в українських та зарубіжних науковців єдиного підходу до визначення поняття «міжкультурна компетентність». Однак всі дослідники одностайні в тому, що феномен міжкультурної комунікації є комплексним та передбачає набір широкого спектра ознак, властивостей та якостей особистості для міжкультурної комунікації і взаємодії. Серед основних компонентів міжкультурної комунікації можна виділити: когнітивний, інтраособистісний, соціолінгвістичний, афективний, процесуальний тощо (рис.1.1)

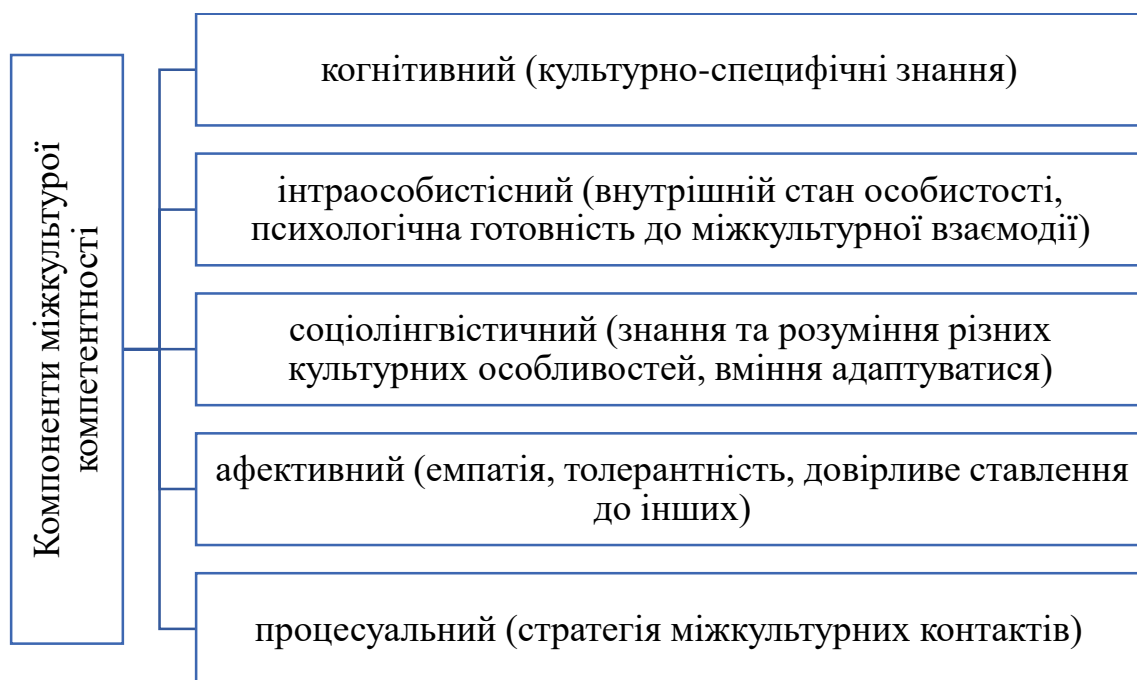

Рисунок 1.1. Структура міжкультурної компетентності

Розроблено автором. Джерело: [41, с.45]

Дослідник Дж. Бенкс значну увагу приділяв міжкультурній освіті, що базується на етнічній ідентичності та впроваджується з використанням полікультурного підходу. При чому в кожній освітній системі свої особливості його застосування та власна специфіка. Міжкультурна освіта - тривалий процес, що знаходить своє відображення у змісті усіх навчальних предметів [1; 2, с.9-10].

На думку Л. Афанасьєвої інтеркультурна компетентність визначає здатність індивіда володіти низкою моделей поведінки, а також сформованим вмінням оперувати знаннями та навичками, бути обізнаним щодо різних культурних особливостей, мати чутливість у ставленні до різних груп населення, володіти здатністю взаємодіяти в крос-культурному соціумі. Така компетентність дозволяє не просто приймати людей іншої культури, толерантно поводитись, а й осмислювати їх потреби у використанні різних соціокультурних ресурсів [8, с.].

Науковиця О. Білецька розглядає міжкультурну компетентність як готовність особистості до злагодженої комунікації з представниками інших культур та складається з таких компонентів як знання (важливі для налагодження ефективної взаємодії), мотивація (позитивне налаштування, мислення та сприйняття іншої культури), вміння (розвиток важливих навичок поведінки для налагодження

ефективної взаємодії), емпатія (співпереживання та розуміння почуттів інших). Основними умовами, що сприяють формуванню міжкультурної компетентності та комунікації є чуйність, впевненість в своїх силах, сприйняття та осмислення поведінки інших, їх способу мислення, вміння висловлювати власну думку, а також здатність бути гнучким та прозорим [10, с. 90].

У наукових розвідках І. Козубовської та С. Васьків міжкультурна компетентність розглядається як ступінь прояву знань, вмінь та навичок, які дозволяють провести правильне оцінювання специфіки та умов взаємодії, налагодити взаємовідносини та співпрацю, спілкування з представниками інших культур, що відображається в самотності їх традицій, звичок та певних психологічних якостях. Міжкультурна компетентність ототожнюється з поняттям етнокультурна компетентність та відображає вміння індивіда знаходити адекватні форми впливу на представників інших культур, формування атмосфери взаємопідтримки та довіри, створення підґрунтя для конструктивного співробітництва задля досягнення спільної мети [28, с.130].

Формування міжкультурної компетентності відбувається завдяки впровадженню механізму смислового, суб'єктного сприйняття культурологічної реальності. Реалізація відповідного механізму відбувається крізь призму налагодження цілісного діалогічного процесу: формального діалогу як комунікативної взаємодії суб'єктів культурологічного процесу; змістовного діалогу як способу ознайомлення з духовно-культурними цінностями різних етнічних спільнот; особистісно-смислового діалогу як засобу оцінювання культурних надбань різних народів світу [42, с.232].

Отже, міжкультурна компетентність є багатограним поняттям, що відображає формування системних знань щодо історико-культурних та етнічних особливостей різних народів світу, умінь та навичок будувати міжкультурну взаємодію та налагоджувати ефективну комунікацію на основі толерантного ставлення до інших культур, емпатії та усвідомлення необхідності сприйняття культурних особливостей різних людей в сучасних умовах інтеграції та уніфікації

практично усіх сфер суспільного життя на фоні поглиблення глобалізаційних процесів.

1.2. Аспекти географічного виховання в контексті вивчення географії в основній та старшій школі

Слово «виховання» походить від слова «ховати» або «вирощувати». В українській народній педагогіці воно першочергово вживалося в значенні оберігати від небезпеки (хвороби, каліцтва, смерті, шкідливого впливу). Згодом слово «виховання» означало «вирощувати» дітей, навчати їх правил поведінки.

Поняття «виховання» розтлумачує в психологічній енциклопедії О. Степанов, де зазначено, що це планомірний, цілеспрямований, тривалий вплив на поведінку дитини, на її свідомість та на формування в неї моральних понять і установок, принципів, ціннісних орієнтацій і навичок практичної поведінки, котрі створюють умови для її подальшого розвитку. Саме виховний процес забезпечує підготовку підростаючого покоління до майбутньої громадської та трудової діяльності, формує потребу в постійному самовдосконаленні, закладає основу для формування толерантності, емпатії. Процес виховання забезпечує розвиток низки вольових якостей та рис характеру особистості (наприклад, лідерство, рішучість, відповідальність тощо). Формування таких якостей особистості як моральність, естетичність, інтелектуальність забезпечується завдяки планомірному, виваженому виховному процесу. Правильно вибудований виховний вплив сприяє розвитку фізичних здібностей та розширює світогляд особистості. Виважена взаємодія вихователів та вихованців - це і є фактично процес виховання, який можна трактувати з точки зору психології як формування основних принципів, методів, підходів, закономірностей особистісного зростання та саморозвитку. Якісно втілена виховна система створює умови для цілеспрямованого розвитку кожної дитини як індивідуальності, як творця самого себе та відповідних обставин. Таким чином дитина не пасивно пристосовується до тих умов та обставин в яких вона живе, до наявних форм буття, не підлаштовується до створених соціальних

стандартів, а розвивається цілеспрямовано як неповторна та унікальна особистість [44, с.57].

А. Кузьмінський та В. Омеляненко стверджують, що виховання варто розглядати як процес формування особистості. Для досягнення такого результату важливо створити оптимальні умови, що забезпечать фізичний, психічний та соціальний розвиток. Отож виховання є складним та багатограним процесом, який дійсно здатен створити нові, сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості [35, с. 66].

Педагоги В. Галузяк, М. Сметанський та В. Шахов пояснюють виховання як цілеспрямований, організований вплив на особистість, її розвиток. Поняття «виховання» в педагогічній науці має широке та вузьке значення. Забезпечення всебічного розвитку особистості відбувається завдяки організації цілеспрямованого впливу вихователя на вихованця. В такому широкому розумінні виховання є керованим процесом. Саме цей контекст поняття «виховання» трактують як сукупність системного впливу педагога на особистість, на її розвиток та на формування всіх складових особистості. Тобто створюються умови для формування потреб особистості, її різних здібностей, поглядів на певні речі, відповідних рис характеру та навіть почуттів. У широкому розумінні виховання включає процес здобуття знань та цілеспрямований педагогічний вплив, який забезпечує удосконалення мотиваційно-ціннісної сфери особистості дитини. А ось розвиток саме мотиваційно-ціннісної сфери вихованця всі ототожнюють з вихованням у більш вузькій інтерпретації [40, с. 8].

У педагогічному словнику С. Гончаренка виховання визначається як систематичний, цілеспрямований процес формування особистості, який диктується законами розвитку суспільства та відбувається під впливом сукупності суб'єктивних та об'єктивних чинників. С. Гончаренко окреслює виховання в широкому розумінні як сукупний вплив на психіку індивіда, що забезпечує підвищення рівня її активності. Таким чином формується особистість, яка готова до активної участі у трудовій діяльності, громадському та культурному житті

суспільства. Батьківський та планомірний шкільний вплив на дитину – це виховання у більш вузькому значенні [22, с. 53].

Отже поняття виховання в педагогіці можна розглядати в двох аспектах:

- соціальному – який фактично відображає передачу накопиченого досвіду від старших поколінь молодшим. У зазначеному аспекті досвід ми розглядаємо як духовну спадщину людства, що виникла в процесі його історичного розвитку;

- в педагогічному - спеціальна діяльність, процес цілеспрямованого формування особистості, що передбачає систему організованих засобів впливу на вихованця.

Сучасне виховання має гуманістичну спрямованість, де домінанта зосереджена на розвитку учня, в якому педагог повинен бачити особистість, допомагати розвивати та розкривати їй свої найкращі якості, нести відповідальність за власний вплив та відчувати моральне задоволення від розвитку учнів. Такий підхід до виховання особистості відрізняється технологічно, оскільки ґрунтується на закономірностях людського сприйняття та психічного розвитку. Інша складова технології такого виховання полягає у емоційності, оскільки формує певний емоційний досвід та несе в собі діалогічність, бо мова йде про набуття досвіду, а не його передачу. Тобто педагог «вирощує» особистість, допомагає їй відкритися, а не здійснює вплив у вигляді насаджування власної або якоїсь загальновідомої та поширеної думки. У такому вихованні основний засіб – це створення певних ситуацій, які виховують або сприяють вихованню та спрямовані на особистість, що розвивається. Отож саме посилення гуманістичних тенденцій у сучасному вихованні пояснюється науковцями як відповідна реакція на колишній антигуманізм, відсутність свободи та можливостей втілювати вільну творчість в освітньому процесі та сприяти прояву потенціалу інших.

Створення умов для виховання полікультурної особистості в процесі вивчення географії та формування уявлень учнів про самотутні культурні формації, їх взаємозв'язок, виховання толерантності до різних етнічних спільнот, розвиток

навичок взаємодії в полікультурному соціумі є важливим стратегічним завданням географії як шкільного предмета. Сучасна людина повинна володіти здатністю спілкуватися та взаємодіяти в соціумі без упереджених етнічних, релігійних, расових та культурних бар'єрів. Міжкультурна взаємодія громадян в демократичному суспільстві впливає на всі сфери життя: освіту, культуру, науку, економіку, політику тощо. Гармонійне функціонування полікультурного соціуму можливе у разі виховання громадян, що володіють системою загальнолюдських цінностей і пріоритетів, де найбільш важливими є глибинне та всебічне опанування власної культури, усвідомлення національної та етнічної ідентичності, виховання толерантного ставлення, розвиток вмінь продуктивної взаємодії з представниками різних культур.

Полікультурність педагога допомагає сформувати міжкультурну компетентність в учнів. Саме на уроках географії вчитель розповідає, що в світі є тисячі різних народів, близько 200 держав та майже 8 млрд. жителів і кожна людина має свої особливості. Крім індивідуальних відмін існують ще групові, сімейні, статеві, національні тощо. В сучасному світі посилюється зв'язок між національними та регіональними культурами різних країн, регіонів та виникає потреба у збереженні національної ідентичності. Тому формування міжкультурної компетентності, в процесі вивчення географії, набуває особливих рис: в процесі вивчення країнознавства, населення світу вчитель наголошує на етнічних, расових та культурних особливостях різних народів, що населяють певну країну чи регіон. Сам сучасний соціум є підґрунтям для формування здатності толерантно ставитися до представників різних культур. Тому успішна реалізація виховних завдань залежить від географічної науки та самого вчителя, його здатності вибудувати педагогічні умови, які сприятимуть формуванню та розвитку міжкультурної компетентності як інтегрального утворення. Тобто тільки компетентний педагог може створити освітньо-виховне середовище, де сприймається полікультурність, розвивається міжкультурна компетентність на тлі національної ідентичності. Формування міжкультурної та полікультурної компетентності – це постійний процес удосконалення вміння жити в полікультурному просторі, здатності

висловлювати власну думку на фоні множинних різнобічних думок, підготовка особистості до життя в полікультурному просторі [38, с.97].

Серед основних ознак міжкультурної компетентності виділяють:

- схильність до пізнання чужої культури та психологічних і соціальних відмінностей;
- психологічна налаштованість на плідну взаємодію з представниками інших культур;
- володіння вмінням розмежовувати загальне та індивідуальне між представниками різних культур;
- здатність руйнувати соціальні, етнічні та культурні стереотипи;
- вміння оперувати комунікативними засобами та коректно їх обирати у відповідності до певних ситуацій в спілкуванні;
- дотримання етикету та етичних норм в процесі комунікативної поведінки [46, с.177].

Основним середовищем, де відбувається формування полікультурної картини світу, є освітній процес. Саме в ефективно сформованому навчально-виховному просторі, учень проявляє власну свободу думки, навчається відстоювати свою позицію, а також формується духовна гнучкість та усвідомлення необхідності компромісів, включення у життєдіяльність на основі наявної міжкультурної компетентності. Разом з тим, сучасний вчитель географії має володіти базовою національною культурою, що створює умови для виховання патріотизму, поглиблення обізнаності у власній культурі, формування культурних цінностей. Усі учасники освітнього процесу мають чітко усвідомлювати національну приналежність, спільну історію, знати національні та державні звичаї, традиції, символіку, мову та розуміти внесок представників свого народу в культурну спадщину людства [38, с. 97].

Географічне виховання покликане створити умови для усвідомлення здобувачами освіти необхідності сприйняття різних національних та культурних відмінностей, формування гнучкості та здатності пристосовуватись до різних соціокультурних обставин. Тут особливе місце посідає безперервний виховний

вплив, створення клубів чи гуртків, де розглядаються соціокультурні аспекти функціонування полікультурного світу [37, с. 164].

У процесі здійснення виховного впливу, під час вивчення географії, вчитель має бути добре обізнаним та розумітися на тенденціях існування полікультурного суспільства, оцінювати крос культурні позиції, критерії та стратегії, розуміти значимість та причинно-наслідкові зв'язки етнічної міксації (наприклад, в Латинській Америці), асиміляції та акультурації (уніфікація та пристосування різних культур) тощо. Виховання реалізовується крізь призму мультикультуралізму – політики, що спрямована на розвиток та збереження культурних відмінностей, їх сприйняття, визнання й обґрунтування такої політики взаємин. Сучасний вчитель географії повинен сам мати високий рівень розвитку толерантності, усвідомлення того, що в житті існує повага до інших та до їх вибору, вміння контролювати власний емоційний стан, здатність налагоджувати ефективну комунікаційну взаємодію [38, с.98].

Отже, вивчення географії в основній та старшій школі може мати значний вплив на формування особистості учня, його світогляду та цінностей. Окрім набуття знань про природні та соціально-економічні об'єкти та явища, географічна освіта може сприяти географічному вихованню учнів. Серед основних аспектів географічного виховання можна виділити формування географічної свідомості, виховання любові до природи, патріотизму та забезпечення розвитку комунікативних здібностей і через всі окреслені аспекти наскрізною лінією проходить виховання полікультурності та формування міжкультурної компетентності. Географічне виховання має системний характер та реалізується за допомогою ефективного методичного інструментарію. Не менш важливою є роль особистості самого вчителя, його професіоналізм та педагогічна майстерність, творчий потенціал та сформований високий рівень міжкультурної компетентності, толерантності та емпатії.

1.3. Освітньо-виховні засади формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення географії в закладах загальної середньої освіти

Міжкультурна компетентність є результатом освітньої діяльності, її базовим визначником якості, що розглядається крізь призму глобальних інтеграційних процесів. Особистість, що має сформовану міжкультурну компетентність є готовою до активної та ефективної участі в міжкультурній комунікації та взаємодії на різних рівнях. Важливо усвідомлювати себе частиною певної етнічної культури, нації та частиною всього людства, а міжкультурні діалоги є головною умовою самореалізації, взаємозбагачення представників різних культур [46, с.177].

Застосування міжкультурної компетентності повинно відбуватися систематично як сукупність різних форм поведінки, поглядів, підходів до діяльності, що забезпечують ефективну взаємодію з представниками різних культур. До принципів міжкультурної компетентності належать:

- збільшення інклюзивності, доступності та забезпечення справедливості;
- створення умов для розвитку людського потенціалу полікультурності;
- створення сприятливого психологічного мікроклімату, де немає місця дискримінації та пригніченню;
- сприйняття культурних відмін як важливої цінності, а не недоліку чи додаткової проблеми;
- утвердження прав людини, реалізації її можливостей незалежно від культурних відмін;
- свідома власна діяльність та здатність до саморефлексії;
- усвідомлення власної відповідальності [36, с.52-53].

ЗЗСО першочергово несуть відповідальність за формування міжкультурних знань, розвиток вмінь та навичок міжкультурної взаємодії як важливої умови для повноцінного суспільного розвитку та життя. Важливим є створення стратегій для набуття відповідних навичок, що дозволяють сформувати в учнів цінності, які

будують демократичне та відкрите суспільство. При чому організація взаємодії відбувається на засадах поваги до прав людини як основного принципу управління культурною різноманітністю та провідним фактором відкритості до взаємодії з представниками інших культур. Сучасна освіта має бути відкритою системою для розвитку широких світоглядних понять, що ґрунтуються на принципах просвітництва та забезпечують формування міжкультурної компетентності. Не менш важливе значення має позаурочна діяльність, функціонування різних гуртків та проведення позакласних заходів, а також створення цифрових платформ для організації міжкультурної взаємодії та проведення просвітницької роботи [23].

Міжкультурна компетентність є комплексним поняттям та потребує детального дослідження освітньо-виховних засад щодо її формування. Для формування міжкультурної компетентності доцільно створити в ЗЗСО належні організаційні, психолого-педагогічні та дидактичні умови:

- побудова педагогічної системи, яка задовольняє освітні потреби, вимоги та запити сучасного суспільства;
- втілення організаційних умов шляхом започаткування та розширення міжнародної співпраці (проведення спільних заходів, обмін досвідом тощо) [29, с.37].

У наукових працях М. Байрама визначено провідні методи формування міжкультурної компетентності:

- рольові ігри – дозволяють моделювати різні ситуації, які виникають в міжкультурній взаємодії;
- ділові ігри – моделюють ситуації на виробничих установах, різних фірмах, в освітній діяльності та допомагають учням осмислити особливості поведінки представників інших культур в діловому просторі;
- проєктні методи – сприяють навчанню учнів співпрацювати з представниками різних культур та адаптовуватись до них, налагоджувати комунікативну взаємодію;

— взаємовізуалізація – дозволяє осмислити спільні та відмінні риси в міжкультурній взаємодії [3].

В позакласній діяльності доцільно ефективні засоби попередження міжкультурних упередженостей: спільні полікультурні заходи, що дозволяють представникам різних національностей, культур налагодити взаємодію та пізнати спільні й відмінні культурні характеристики [45, с.136].

Полікультурність сучасного суспільства та застосування міжкультурного підходу в освітній діяльності є нагальною потребою сьогодення, що сприяє соціальній згуртованості, інтеграції та досягненню соціальної гармонії між представниками різних культур. Саме мультикультурна освіта забезпечує реалізацію визначених суспільних потреб та дозволяє інтегрувати глобальне з місцевим надбанням. Мультикультурна освіта створює умови для здобуття знань, формування правильних відносин та розвитку навичок міжкультурної взаємодії, що важливі для ефективного функціонування в демократичному суспільстві. Освіта покликана сприяти раціональному соціальному різноманіттю, інтеграції, вихованню толерантності. Разом з тим саме освіта може бути засобом для поширення дискримінації, сегрегації, расизму та нерівності прав. Однак, завдяки мультикультурній освіті відбувається соціальна інтеграція та долаються перешкоди на шляху до гармонійної єдності представників різних соціокультурних груп. Освітніми засобами можна спонукати людину переглянути свою позицію, змінити погляди щодо сприйняття різних культур, традицій та звичаїв. Мультикультуралізм може виступати як політичне та ідеологічне явище одночасно, що реалізується крізь призму демократичних підходів та педагогіки взаємодії. Тому формування та розвиток міжкультурної компетентності набуває все більшої актуальності [36, с.52].

У процесі вивчення теми населення вчитель формує поняття «нація» як окремої етнічної спільноти людей, що тривалий час населяють конкретну територію, мають спільне історичне минуле, мову, звичаї та традиції. Вивчаючи Західноєвропейський регіон, вчитель підкреслює, що немає єдиного європейського культурного простору, існують суттєві відмінні між традиціями різних субрегіонів,

наприклад, між культурою, звичаями Скандинавії та Середземномор'я. Однак, західноєвропейські цінності мають багато спільного: екологізація, а також пошук спільних рис з національними культурами країн регіону та толерантне ставлення до представників інших народностей. Слов'янським народам досить важко зрозуміти німецький раціоналізм. А французи значно менше вдаються в колективні спогади ніж німці. Скандинави прихильники протестантського пуританізму. У північноамериканській культурі сформований культ речей. Разом з тим, вчитель географії пояснює учням виникнення міжнаціональних конфліктів як суперництва та протистояння між різними культурними спільнотами [38, с.98].

Для географічного виховання міжкультурної компетентності вчитель повинен володіти комплексними знаннями не лише з географії, а й з політології, соціології, історії, етнології та вміти ними оперувати. До того ж відповідні підручники та посібники теж повинні відповідати сучасним освітнім запитам та потребам суспільства. Зміст географічної освіти має спонукати учнів засвоювати художній досвід інших народів, розвивати потребу та прагнення до взаєморозуміння та взаємозбагачення. Кожна національна культура формується під впливом загальнолюдських цінностей. Зрештою постає провідне питання освітньо-виховного впливу в процесі вивчення географії: забезпечення формування єдності етнокультурного розмаїття, що є важливою умовою існування світової культури як цілісного утворення. Слово, міжкультурна компетентність та полікультурність є основним принципом функціонування в соціумі етнокультурних спільнот, які усвідомлюють власну ідентичність та свою приналежність до загальнолюдських цінностей. Сучасна людина повинна вміти розвиватися в мультикультурному просторі на основі механізмів соціодинаміки та культуротворчості [38, с.99].

Отже, освітньо-виховні засади формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення географії передбачають побудову відповідної системи ефективної взаємодії між всіма суб'єктами освітньої діяльності. При чому вчитель має володіти міжкультурною компетентністю, бути обізнаним в різних галузях культурології, етнографії, суспільних науках та вміти оперувати відповідними знаннями, ефективно застосовувати творчий потенціал та складові педагогічної

майстерності та уроках і в позаурочній діяльності. Виховний вплив має бути безперервним, а сформована в учнів потреба удосконалювати міжкультурну компетентність повинна тривати впродовж життя. Крім того сучасні підручники, посібники та інші інформативні матеріали мають відповідати суспільним освітнім запитам у напрямі розвитку полікультурності з позиції толерантності та пізнання на основі формування цілісних уявлень про загальнокультурні людські надбання.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

2.1. Аналіз чинних підручників і програм з географії в контексті формування міжкультурної компетентності

Програму з географії розроблено на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 р. № 462) та відповідно до положень «Концепції Нової української школи» (2016 р.).

Програма з географії передбачає реалізацію принципів дитиноцентризму та компетентнісного підходу, що є практикоорієнтованим, де знання не накопичуються як важлива цінність, а перетворюються в інструмент успішного вирішення складних завдань та засіб самореалізації особистості, її соціалізації. Тобто нині немає завдання «навчити дитину», а стоїть чітка установка «сформувати в дитині потребу навчатися впродовж життя». Прагнення до європейської інтеграції, розвиток інформатизації спонукають освіту усіх рівнів застосовувати компетентнісний підхід, а в ЗЗСО у рамках реалізації концепції Нової української школи (далі – НУШ) він набуває пріоритетного значення. Разом з тим освіта та інтелект виступають як провідні чинники національного розквіту. У навчальній програмі з географії 6-9 класів визначено мету – це розвиток і соціалізація учня, формування національної свідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного мислення та поведінки, творчих здібностей, здатності до саморозвитку і самонавчання. Однак, очевидним є той факт, що соціалізація особистості учня не може відбуватися повноцінно та ефективно без міжкультурної компетентності. А формування національної свідомості теж відбувається на тлі полікультурного сприйняття соціуму. Зміст навчальної програми з географії передбачає такі теми, які можуть бути корисними для учнів за межами ЗЗСО в

подальшому житті. Шкільна географічна освіта є базою для здобуття знань про Землю та формування світогляду, виховання дбайливого ставлення до навколишнього світу та соціуму [15].

З-поміж основних завдань сучасної шкільної географічної освіти можна виділити ті, що максимально спряють вихованню міжкультурної компетентності. Наприклад, засвоєння знань про взаємозв'язки між населенням та господарством різних територій, формування материків та океанів і їх частин відповідно до соціально-економічних чинників. Тут в учнів розширюються уявлення про різні раси, етноси та їх культурні відмінності в межах окремого регіону та світу загалом. Вивчаючи населення та господарство України відбувається формування національної ідентичності, любові до рідного краю та розширюються уявлення про національні традиції, звичаї, в основі яких лежать певні історичні факти. Разом з тим. В процесі вивчення географії, відбувається оволодіння вміннями використовувати різні джерела географічної інформації для пошуку та інтерпретації, демонстрації відповідних географічних відомостей. Тобто забезпечується підвищення рівня цифрової грамотності, медіаосвіти тощо. Важливим завданням шкільного курсу географії є виховання екологічної культури та національної свідомості, почуття патріотизму, толерантного ставлення до інших народів, поваги до природних та культурних надбань інших регіонів і країн світу. Разом з тим, відбувається виховання емпатії та зрештою здобувачі освіти усвідомлюють, що формування відповідного етносу відбувалося тривалий історичний період під впливом природних, загальнокультурних та загальнолюдських принципів і впливів у відповідності до рівня розвитку цивілізації в окремий період існування людства. Структура навчальної програми створена з урахуванням принципів неперервності та наступності географічної освіти та реалізації інтегрованого підходу на основі побудови внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків [15].

Систематичне вивчення курсу загальної географії відбувається в 6 класі, де з-поміж визначених тем міститься інформація, що сприяє вихованню міжкультурної компетентності як наскрізної лінії у формуванні ключових

компетентностей: інформація про географічні подорожі та різні дослідження нашої планети, про кількість та розміщення населення на земній кулі, про людські раси, положення України на інших держав на політичній карті світу. Тобто саме у 6 класі відбувається формування загальної географічної культури, системних географічних знань та закладаються основи географічного виховання міжкультурної компетентності.

Географія у 7 класі передбачає вивчення материків та океанів і є логічним продовженням попереднього курсу географічної освіти 6-го класу. Саме зміст цієї частини географічної освіти передбачає поглиблення знань про населення та його життєдіяльність у різних природних умовах. Тут розширюються уявлення учнів про певні традиції та звичаї різних народів, котрі формувались під впливом природних особливостей відповідного регіону. Сутність змістовного компонента курсу дозволяє створити підґрунтя для осмислення учнями ролі географічної оболонки у житті людини та її впливу на розвиток суспільства, на формування відповідних природних умов. Крім того, у зазначеному курсі учні одержують первинні поняття про політичну карту світу, населення та різноманітність господарської діяльності. Таким чином засобами географічної освіти відбувається виховання толерантного ставлення до представників різних культур та осмислення тих особливостей, які притаманні окремому народу і сформувалися під впливом природних та історичних особливостей.

Географічна освіта у 8 класі передбачає вивчення курсу шкільної географії: «Україна у світі: природа, населення» та спрямований на формування науково-географічної картини держави Україна як частини світової спільноти держав з урахуванням комплексного її вивчення. Опанування курсу дозволяє учням усвідомити себе громадянами України, сформувати знання про природу та населення країни, свого регіону, а також виховують повагу до українського народу, його культури та розвивають почуття патріотизму, гордості за свою батьківщину, усвідомлення етнічної приналежності до українського народу. У змісті курсу присутня інтеграція у поєднанні з фізико-географічними та суспільно-географічними компонентами, в процесі вивчення населення та природних

особливостей України, опираючись на здобутті знання про географію материків та океанів, населення країн світу з попередніх курсів [15].

Географія 9 класу передбачає вивчення курсу «Україна і світове господарство», що є завершальним етапом в основній школі. Змістовний компонент курсу спрямований на формування в учнів знань про тенденції розвитку національного та світового господарства та визначення місця України в сучасному світі. Здобуття знань і формування понять про особливості розвитку сучасного господарства в Україні та світі сприяють вихованню міжкультурної компетентності. Ознайомлення зі структурою світового господарства формує уявлення про основні закономірності функціонування зв'язків між різними галузями економіки країни та принципи їх побудови з урахуванням низки чинників, в тому числі культурних та етнічних особливостей. Таким чином здобувачі освіти аналізують відповідну інформацію та розвивають полікультурні уявлення про специфіку ведення господарства в країні та в окремих регіонах, мають можливість співставити закономірності соціально-економічного розвитку на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

Оволодіння наскрізними змістовними лініями «Екологічна безпека та сталий розвиток» з позиції географічного виховання міжкультурної компетентності, дозволяє поглибити знання про особливості розвитку довкілля та суспільства з урахуванням концепції сталого розвитку. У 6 класі учні навчаються оцінювати наслідки діяльності людини, її вплив на природу, в тому числі в різних регіонах світу та в своїй місцевості. У 7 класі досліджується вплив людини на планетарні природні комплекси, формується потреба в дотриманні екологічної етики щодо поведінки в природі. Тут можна наводити безліч прикладів про відношення до природи різних етносів. У 8 класі учні поглиблюють знання щодо впливу життєдіяльності людини на природні комплекси України, що дозволяє зробити відповідні висновки та сприяє формуванню уявлень про взаємовідносини людини та природи в Україні та інших регіонах світу. Для учнів 9 класу доцільним є осмислення особливостей розвитку сучасного світу, стандартів населення в умовах сталого розвитку суспільства тощо [15].

Наскрізна змістова лінія «Громадянська відповідальність» має виняткове значення для формування міжкультурної компетентності. Передусім вона покликана сформувати відповідального громадянина та члена суспільства, що розуміє важливість національної ініціативи, базується на культурних традиціях та оцінює вектори розвитку держави. У 6 класі формується вміння співпрацювати в процесі проведення досліджень, застосовується модель поведінки за якої задовольняються власні інтереси, що не порушують права інших людей. У 7 класі розширюються уявлення учнів про світові процеси та явища, зв'язок України з іншими країнами світу, виховується толерантне ставлення до культурних надбань і традицій народів світу. У 8 класів, в процесі вивчення географії, формуються моделі полікультурної поведінки, що відповідають принципам моралі та чинному законодавству України, а також відбувається виховання поваги до національної історії, культури, мови, традицій, гордості за розвиток вітчизняної географічної науки. Учні 9 класів навчаються зважати на інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави, а також формується усвідомлення глобальної взаємозалежності й особистої відповідальності під час вивчення світової економіки та національного господарства. Вивчення наскрізної змістової лінії «Здоров'я і безпека» дозволяє сформувати сучасного учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства. Метою вивчення наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» є забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань; розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі [15].

У 10 класі учні опановують курс «Географія: регіони та країни», що базується на дослідженні особливостей населення та просторової організації господарства в різних регіонах світу та деяких країнах. Формується вміння орієнтуватися у світових та регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних процесах. Виховання міжкультурної компетентності забезпечується в процесі вивчення конкретних тем, що сприяють формуванню цілісної географічної картини світу, систем розселення, просторової організації економічної діяльності в

окремих країнах та регіонах світу, враховуючи геополітичні, соціально-економічні та екологічні аспекти. Таким чином створюється освітнє середовище, що забезпечує осмислення особливостей участі регіонів та окремих країн у міжнародному поділу праці, а також розвивання геопросторове мислення та зрештою формується цілісна географічна картина світу. Ґрунтовні країнознавчі знання стають базовою основою міжкультурної компетентності учнів. Розділи 1-5 програми спрямовані на ознайомлення з соціально-економічними особливостями регіонів світу та регіональних диспропорцій у розвитку окремих країн. Завершується вивчення курсу розділом 6 «Україна в міжнародному просторі», завданнями якого є розкрити геопросторову структуру світу, визначити місце України на геополітичній карті світу, окреслити основні вектори сучасної української геополітики, міжнародні економічні зв'язки з регіонами та країнами світу, участь України в процесах європейської економічної інтеграції та реалізації стратегії сталого розвитку [14].

Географія 11 класу передбачає вивчення курсу «Географічний простір Землі», що розкриває сутність географічної науки в цілому, сприяє інтеграції знань про природу, людину і господарську діяльність; формує в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку. Серед основних завдань курсу географії 11 класу, в контексті виховання міжкультурної компетентності, можна виділити: розширення уявлень про географічну оболонку як цілісну систему та закономірності її будови і розвитку, визначення та моделювання різних географічних ситуацій, природних, соціально-економічних та геоecологічних явищ і процесів, розвиток географічного мислення та усвідомлення проблем та закономірностей територіальної організації виробництва, формування навичок раціонального та грамотного вирішення побутових завдань, виховання толерантного ставлення до інших народів та культур, почуття патріотизму, використання географічних знань та умінь в побуті тощо [14].

Географічне виховання міжкультурної компетентності неможливе без використання підручників з географії, зміст яких насичений відповідною навчальною інформацією, що сприяє здобуттю галузевих знань з географії, які доповнюються певним навчальним матеріалом з культурології, етнографії, історії, соціології та інших суміжних наук, що інтегровані з відповідним курсом географії. Сучасний підручник має бути інтерактивним та сприяти розвитку пізнавального інтересу учнів. Сьогодні існує низка альтернативних підручників різних авторів, що відображають основний зміст програмного матеріалу з географії. Розглянемо деякі з них у контексті формування міжкультурної компетентності.

Підручник [19] є досить інтерактивним, добре проілюстрованим, містить схеми, таблиці, додаткові роз'яснення значення окремих слів та численні завдання для учнів репродуктивного та творчого характеру. Підручник для учнів 6 класу містить окремі аспекти, які сприяють формуванню та розвитку міжкультурної компетентності. Наприклад, епіграфом до параграфу 1 є слова німецького філософа – мислителя Е. Канта й учням пропонується пояснити їх значення. Потім в процесі вивчення поняття «географія» учні мають можливість дізнатися більше про філософські погляди Ератосфена. Цікавим є завдання про об'єкти України та інших країн Європи. Що входять до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Такі завдання дозволяють розширити уявлення учнів про загальну наукову картину світу, дослідити етнокультурні та географічні особливості різних країн світу, окремих регіонів [19, с. 5].

У підручнику для 7 класу [20] є цікаві рубрики «Анонсування теми», «Пригадайте», «Перевірте себе», «Коротко про головне», «Для допитливих», «Дізнаємося більше», «Оцінюємо власні здобутки» та інші. Такий підхід підвищує ефективність зворотнього зв'язку з учнями та дозволяє краще систематизувати відповідний навчальний матеріал. Підручник містить діаграми, схеми, таблиці та інші змістовні малюнки. У контексті формування міжкультурної компетентності можна виділити рубрику «Коротко про головне», де міститься узагальнена інформація з кожної теми на тлі глобальних процесів. Наприклад, в підручнику

висвітлено узагальнену інформацію про різні материки та регіони та вплив господарської діяльності людини на природне середовище [20, с.9].

Підручник з географії для учнів 8 класу [21] містить багато ілюстрованого матеріалу та після кожного параграфу примітки «Запам'ятайте», «Запитання і завдання», «Шукайте в інтернеті» тощо. Окремі рубрики підкреслюють внесок українців у вивчення світу [21, с. 13]. Розширюють уявлення учнів про місце України в світових картографічних джерелах, особливості побудови карт тощо [21, с.17-18].

У підручнику з географії для 9 класу викликає особливу цікавість рубрика «Географічний інтерактив», «Історія географії», «Національні надбання», що містять комплексні відомості про окремі аспекти географічної науки, в тому числі в контексті полікультурної освіти. Цікаво представлений матеріал про технополіси, що уособлюють інтеграцію науки, освіти, виробництва і наведені приклади найбільших технополісів світу. Такий підхід розширює уявлення учнів про особливості просторової організації найбільш потужних технополісів світу (США, Західної Європи тощо) [18, с.30].

Підручник з географії 10 класу [16] містить інформацію про економіко-географічну характеристику різних країн світу. Саме в контексті формування міжкультурної компетентності засобами географічного виховання, країнознавство має досить широкі можливості. Тут розглядаються особливості формування політичної карти світу, рівні економічного розвитку країн, надається економіко-географічна характеристика окремих країн та регіонів, розглядаються особливості розміщення та розвитку населення, формування та поширення різних етнічних спільнот тощо. Крім того в підручнику є згенеровані QR-коди, які дозволяють здійснювати самостійний пошук інформації та поглиблювати власні знання з комплексу географічних наук.

У підручнику з географії для 11 класу (рівень стандарту) представлено численні схеми та малюнки, що містять узагальнені відомості з конкретної теми, що сприяє вихованню міжкультурної компетентності. Наприклад, різні рівні геосистеми [17, с.6] чи практичні завдання з теми «Населення України» [17, с.118].

Отже, зміст навчальних програм з географії та широкий вибір альтернативних підручників, створюють потужний методичний арсенал, що сприяє ефективній реалізації географічного виховання в контексті формування міжкультурної компетентності, здобуття полікультурної освіти, виховання почуття патріотизму та толерантного ставлення до різних культур.

2.2. Дослідження ефективності реалізації географічного виховання на уроках та в позаурочній діяльності в контексті формування міжкультурної компетентності

Проаналізуємо досвід втілення географічного виховання задля формування міжкультурної компетентності в учнів. Вчитель географії ЗЗСО є творчою, ініціативною, використовує нестандартні підходи до вивчення географії, вміє логічно структурувати навчальний матеріал, підбирати цікаві завдання, часто на уроках використовує дидактичні завдання та візуалізований матеріал. Після проведених уроків вчитель щодня залишається в класі та проводить для себе самоаналіз уроків, визначаючи сильні та слабкі сторони кожного вживаного методу, проводить моніторинг роботи учнів на уроках. Вчитель працює над вирішенням методичної проблеми: «Реалізація компетентнісного підходу в процесі вивчення географії». Тому більшість розроблених уроків та представлених завдань підготовлені крізь призму реалізації окресленої методичної проблематики.

Аналізуючи плануючу документацію було визначено, що вчитель має план роботи кабінету, де розписано щомісячно відповідна робота, яка проводиться в навчальній аудиторії (робота над створенням відеотеки, дидактичних завдань різного типу, наочного матеріалу). Загалом план структурований та має чіткі терміни виконання кожного пункту. Санітарно-гігієнічні умови задовільні, рівень освітлення відповідає нормі. У вчителя наявний також індивідуальний план самоосвіти, який деталізує роботу над вирішення методичної проблеми, чітко описані колективні форми методичної роботи в яких педагог бере участь. Цікавість викликає те, що вчитель планує та систематично проходить дистанційні курси,

котрі сприяють підвищенню рівня професійної компетентності та розвивають вміння працювати з різними дистанційними платформами. Наприклад, під час бесіди з вчителем було визначено, що технологію змішаного навчання (перевернутий клас, ротація станцій та ін.) було опановано саме завдяки курсам на платформі «Академія цифрового розвитку».

Розглянемо особливості методики реалізації географічного виховання у контексті міжкультурної компетентності шляхом аналізу відвіданих уроків позаурочних заходів вчителя географії ЗЗСО. Наведемо фрагмент уроку та позакласного заходу.

Тема відвіданого уроку: «Єгипет. Місце країни у світі та регіоні. Модель економічного розвитку, що визначає місце країни в міжнародному поділі праці. Система розселення. Особливості структури економіки країни, що розвивається. Сектори економіки. Характерні риси просторової організації економіки. Зовнішні економічні зв'язки».

Мета навчальна: ознайомити учнів з особливостями економіко-географічного положення, природно-ресурсним потенціалом, системою розселення, просторовою організацією економіки Єгипту, створити умови для вивчення секторальної структури економіки Єгипту та особливості експорту й імпорту;

Розвивальна: розвивати в учнів вміння користуватися хмарними ресурсами під час виконання дидактичних завдань, розвивати аналітичне мислення, пам'ять;

Виховна: розширити світогляд учнів щодо значимості різних країн світу для історії людства на прикладі Єгипту, виховувати повагу до різних народностей та релігій; сприяти вихованню відповідальності під час виконання поставлених завдань.

Методи: евристична бесіда, розповідь, тести, вікторина, кросворд та ін.

Тип уроку: комбінований

Урок спрямований на формування комплексну ключових компетентностей та міжкультурної компетентності засобами географічного виховання.

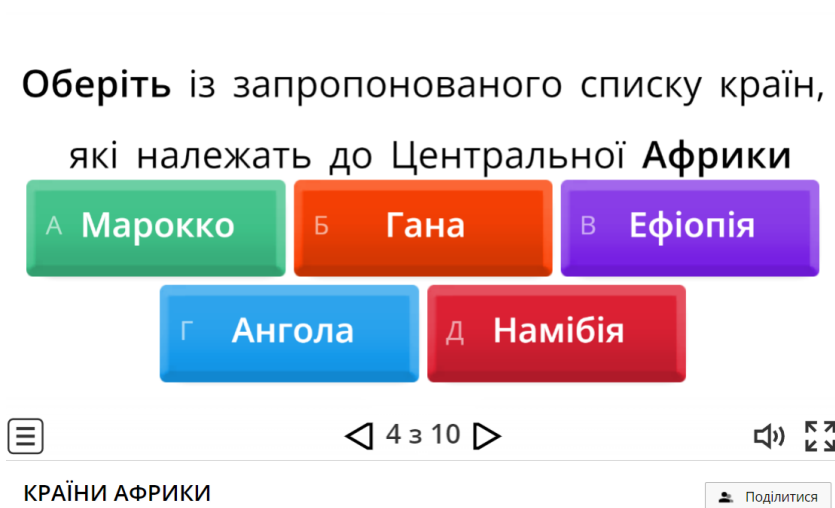
Підручник: [17].

Перебіг уроку

Перевірка домашнього завдання (13 хвилин)

Слово викладача: Ми вже вивчили загальну характеристику країн Африки, а тому перевіримо домашнє завдання (параграфи 39-41)

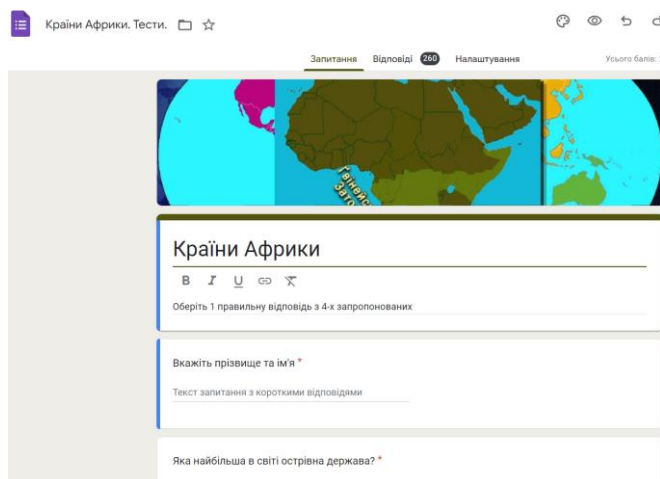
Пройдіть вікторину за вказаним лінком (5 хвилин)

<https://wordwall.net/uk/resource/23679065>

Рисунок 2.1. Вікторина на тему «Країни Африки»

Виконайте тестове завдання за вказаним лінком (8 хвилин)

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdtaQ23NII36gNFa4CcRogK8_29YHJL-GjwP7c84krWyE0NFRg/viewform

Рисунок 2.2. Тестові завдання з теми «Країни Африки»

Таким чином в учнів закріплюються знання про економіко-географічні особливості регіону Африка, особливості розселення населення, статево-віковий склад, поширені релігії тощо. Засвоєння знань про рівень економічного розвитку

країн, природно-ресурсний потенціал дозволяє сформувати цілісні уявлення про географічну картину світу. Завдяки географічному вихованню формується уявлення учнів про різні етнічні групи населення країн Африки, їх традиції та вплив на розвиток економіки. Додатково вчитель може провести бесіду та проаналізувати особливості окремих етносів країн Африки: представники європеїдної раси - араби на півночі та афроамериканці на решті території - хауса, фульбе, йоруба, ігбо, амхарці, оромо, руанда, малагасійці, зулуси та інші. Можна підготувати картки для визначення морфологічних відмінностей представників відповідних етносів, додатково запропонувати учням провести дослідження традицій, звичаїв, особливостей організації побуту, встановлення ареалів поширення відповідних етносів.

Актуалізація опорних знань учнів (3 хвилини)

Слово викладача: «Скажіть, будь ласка, яка країна Африки виникла понад 10 тис. років тому? Її населення зосереджено переважно в долині найдовшої річки Африки».

Запитання для евристичної бесіди:

1. Що вам відомо про Єгипет?
2. Що єгиптяни дали усьому людству? (писемність, чорнило, папір, 365 календарних днів, 24-годинний день).
3. З чим тепер у вас асоціюється Єгипет? (Некрополь Гізи, Великий Сфінкс, руїни Мемфіса, Фіви, Карнак і Долина царів).

Міжкультурна компетентність формується завдяки осмисленню історичних особливостей розвитку цивілізації Древнього Єгипту.

Повідомлення теми і завдань уроку (2 хвилини)

Отже, тема нашого уроку «Єгипет» Сьогодні на уроці ми розглянемо наступні питання:

1. Місце країни у світі та регіоні.
2. Система розселення.
3. Особливості структури економіки країни, що розвивається.
4. Сектори економіки.

5. Характерні риси просторової організації економіки.
6. Зовнішні економічні зв'язки.

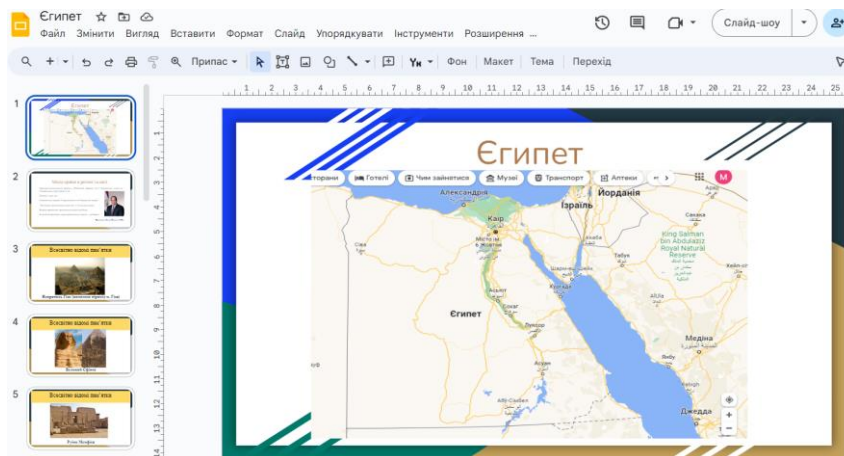
Формування мотивації учіння (1 хвилина)

- Як ви думаєте, чому ми вивчаємо саме Єгипет?

Учні висловлюють власні думки про місце Єгипту в регіоні та світі. В контексті міжкультурної компетентності можна запропонувати порівняти організацію побуту, економіки Єгипту та України (визначити відмінності релігійні, побутові, природні тощо).

Сприймання й осмислення нового матеріалу (15 хвилин)

Викладач проводить евристичну бесіду, демонструє презентацію про Єгипет.

https://docs.google.com/presentation/d/1UI2XxXvOIYIsL7ueRKpxjtVSQO9mnqpJ_3ndEZfbnPg/edit?usp=sharing

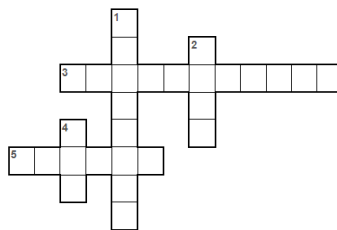
Рисунок 2.3. Презентація power point «Економіко-географічна характеристика Єгипту»

Учні встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між природними умовами, особливостями розселення, устрою Єгипту та рівнем економічного розвитку. Завдяки географічному вихованню вчитель підкреслює важливість толерантного ставлення до представників різних культур та наводить приклади поведінки єгиптян в туристичній галузі, які щорічно приймають мільйони туристів з різних куточків планети.

Закріплення, узагальнення та систематизація знань (7 хвилин)

Виконайте завдання за вказаним лінком.

ЄГИПЕТ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

ПО ГОРИЗОНТАЛІ

3. Друге, за кількістю населення місто Єгипту. 5. Найдавніша монументальна скульптура на Землі називається Великий ...

ПО ВЕРТИКАЛІ

1. ЯК НАЗИВАЄТЬСЯ КАНАЛ, ЯКИМ ВОЛОДІЄ ЄГПЕТ ТА ЯКИЙ Є СВОЄРІДНИМ "ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИМ МОСТОМ" МІЖ КРАЇНАМИ АФРИКИ ТА АЗІЇ 2. Столиця Єгипту 4. Найдовша річка Єгипту і світу

<https://onlinetestpad.com/kfol6ywn3a77k>

Рисунок 2.4. Тестові завдання на платформі [online.test.pad](https://onlinetestpad.com/kfol6ywn3a77k) з теми «Єгипет»

Підведення підсумків уроку (2 хвилини). Обов'язково потрібно провести рефлексію та з'ясувати позитивні та негативні прояви в освітньому процесі на уроці.

Домашнє завдання (2 хвилини) Вивчити параграф 42, ст. 235 та виконати тести за вказаним лінком <https://cutt.ly/p8xHZ2B>

Підготувати дослідження (для представлення проєкту виконати презентацію в програмі power point) на тему: «Три кити» економіки Єгипту: Суецький канал, нафта, туризм.

Існують різні підходи до розробки та проведення уроків географії з використанням аспектів міжкультурної взаємодії та компетентнісного підходу. Зокрема на уроці з теми «Бразилія» учні розглядають економіко-географічні, демографічні, історико-культурні особливості країн Латинської Америки, що впливає на рівень сформованості міжкультурної компетентності. Наприклад, вчитель може зацентувати увагу на тому, що в регіону багато нащадків від змішаних шлюбів та лише в одній Бразилії майже 45% населення – це мулати. Відтак толерантне ставлення, відсутність дискримінації та расизму є запорукою існування полікультурного соціуму (Додаток А).

Проаналізуємо з позиції ролі географічного виховання у формуванні міжкультурної компетентності проведення позакласних заходів.

Ефективні виховні заходи реалізуються на основі інтегрованого підходу. Наприклад, можна провести виховну годину, що спрямована на розширення уявлень учнів про країни, що визнають підданство короні Великої Британії та входять до складу Співдружності. Наведемо фрагмент інтегрованого позакласного заходу з географії та англійської мови.

Тема: «Країни, що визнають підданство короні Великої Британії»

Мета: розширення уявлень учнів про країни, що входять до складу Співдружності, їх історико-культурні та національні особливості, рівень розвитку, виховувати повагу до інших народів, толерантне ставлення до представників різних культур та поглибити знання з англійської мови.

Співведуча: викладач англійської мови. Експерт: викладач географії

На початку заходу звучить пісня «The Beatles – Yesterday».

Слово викладача географії: Запрошую всіх присутніх розпочати подорож в світ країн Співдружності, що визнають підданство короні Великої Британії та в світ англomовних країн загалом. Однак, зробити це важко, без знань з англійської мови, а тому хочу представити свою спів ведучу (викладача іноземної мови).

Слово викладача англійської мови: Вітаю всіх! Вперед по країнах, де панує англійська мова. Що за гурт співає відому пісню «Вчора»? В якій країні він був заснований? (Відповідь Велика Британія).

Слово викладача географії (англійською мовою):

This country називають Foggy Albion.

The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland – повна назва країни.

Для формування ключових компетентностей та розвитку міжкультурної компетентності важливо максимально використати міжпредметні зв'язки.

Далі ведучі пропонують учасникам заходу зіграти міні-вікторину. Подорожуємо Великобританією. Ви бачите на екрані визначну пам'ятку або природний об'єкт, а маєте сказати, що це. (Перегляд слайдів про Велику Британію. Презентація №1)

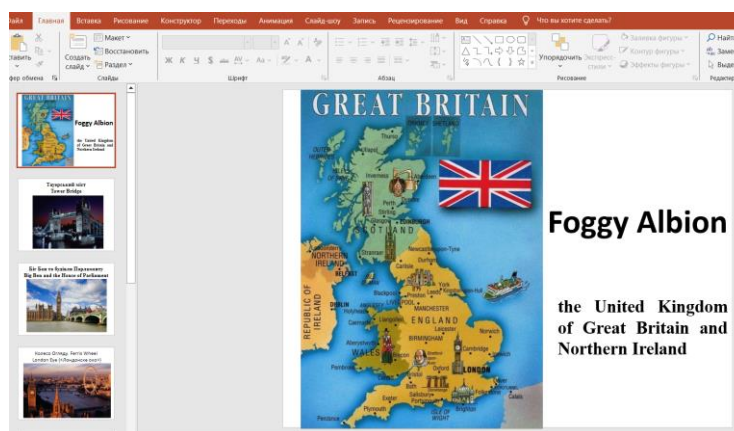

Рисунок 2.4. Презентація power point «Визначні пам'ятки Великої Британії»

Звучить пісня «Its_in_your_eyes». Викладач англійської мови: Хто є виконавцем цієї пісні? Яка країна є батьківщиною згаданої співачки?

Потім викладач проводить аналогічну вікторину по Австралії та Новій Зеландії.

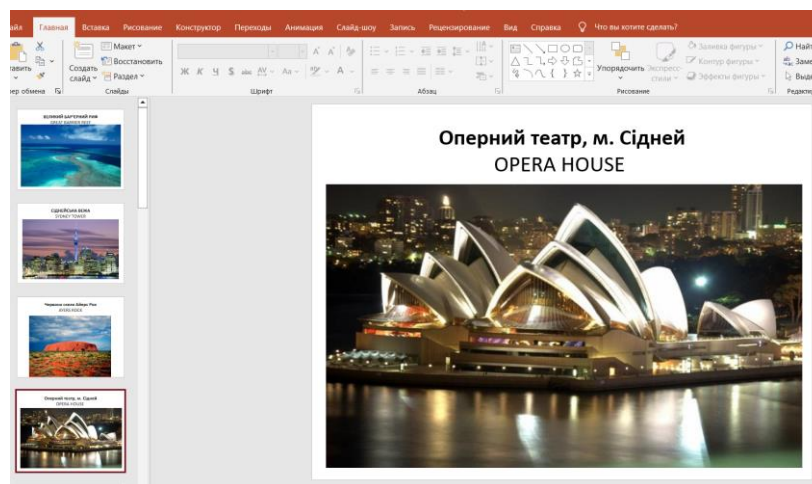

Рисунок 2.5. Презентація power point «Визначні пам'ятки, природні особливості Австралії та Нової Зеландії»

Звучить пісня «Ien_steal_my_sunshine». З викладачем англійської мови учасники семінару вгадують, що батьківщиною цього рок-гурту є Канада.

Викладач географії: ну а тепер помандруємо визначними пам'ятками Канади. Перегляд презентації №3 повністю проводить викладач географії, оголошуючи назви визначних пам'яток українською та англійською мовами.

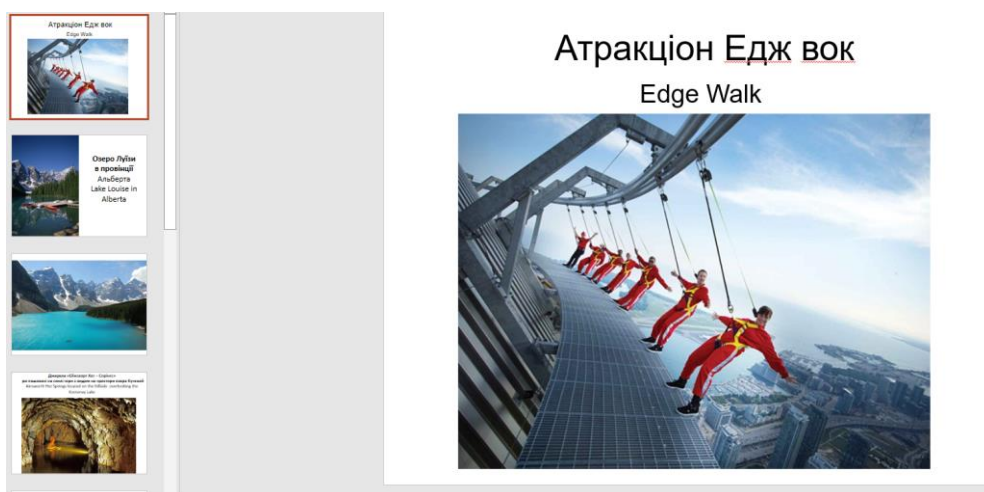

Рисунок 2.6. Презентація power point «Визначні пам'ятки Канади»

Звучить пісня Robertino_Loretti «Dzhamayuka». Ну ось думаю, що всі здогадались про яку наступну країну піде мова.

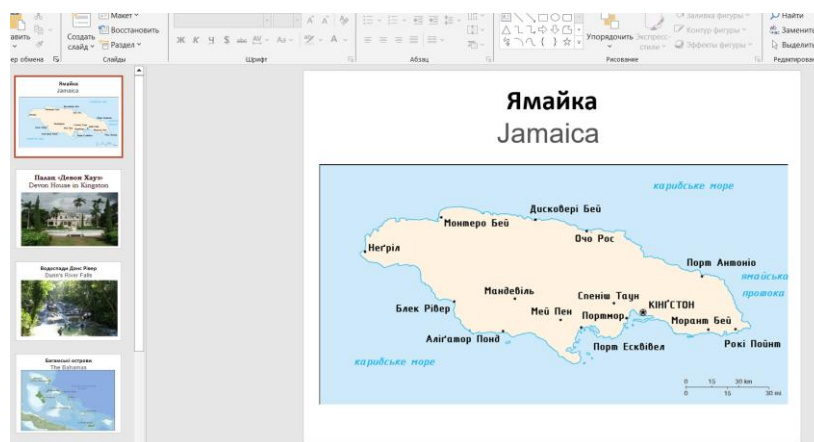

Рисунок 2.7. Презентація power point «Ямайка» та «Багамські острови»

Після перших трьох слайдів звучить Woney+M «Bahama+Mama». Викладач англійської мови продовжує вікторину й завершує перегляд презентації.

Викладач англійської мови: Пісню, за якою б ви змогли вгадати наступну країну ми не підібрали, однак це є найрозвиненіша країна Африканського континенту, країна переселенського капіталізму. Перегляд презентації про ПАР.

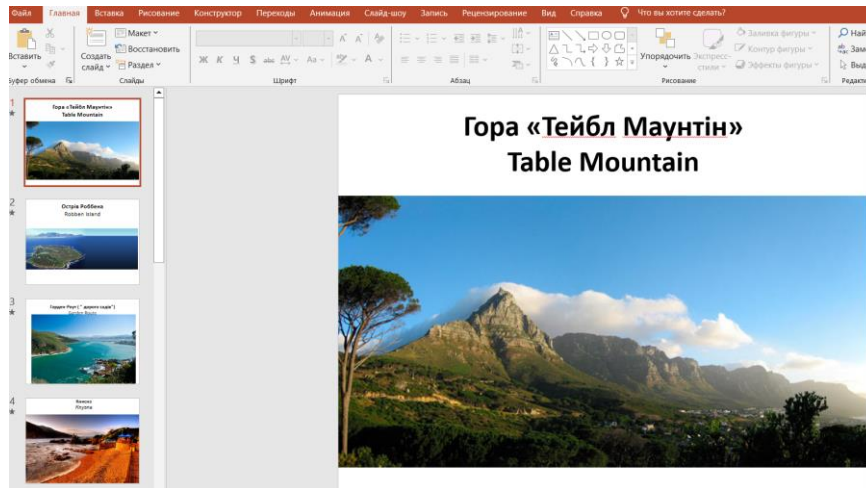

Рисунок 2.8. Презентація power point «Південно-Африканська Республіка»

Тепер для вас наступне завдання: перед вами картки з англійським текстом, де описано основні відомості про країну. Ваше завдання: запишіть ці відомості англійською (в ідеалі учні читають та перекладають текст).

Викладач географії: ну а тепер хочемо вам продемонструвати різноманітність завдань, які можна застосовувати. По-перше, закріпимо здобуті знання.

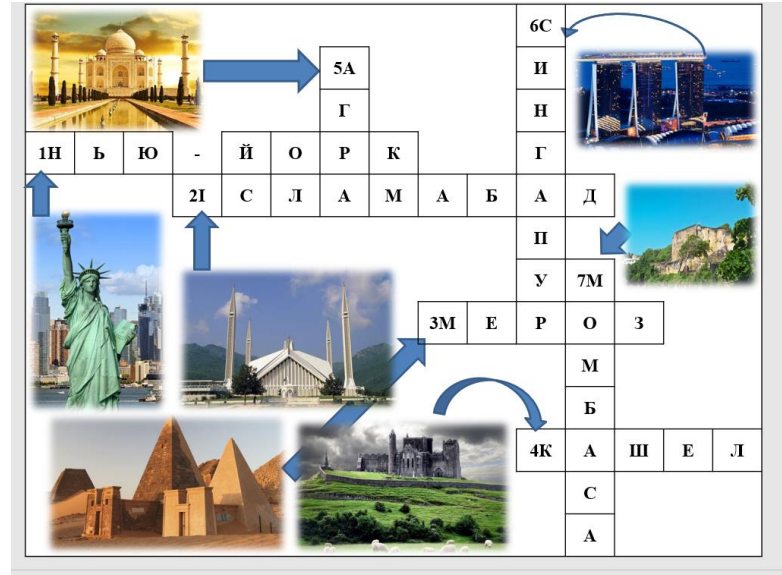

Рисунок 2.9. Англломовні країни світу

Виступ викладача географії: «Давайте завершимо наші мандри по країнам, які офіційно визнають підданство короні Великої Британії та помандруємо по країнах, де з різних причин також поширена англійська мова. Розгадаємо кросворд для загального розвитку.

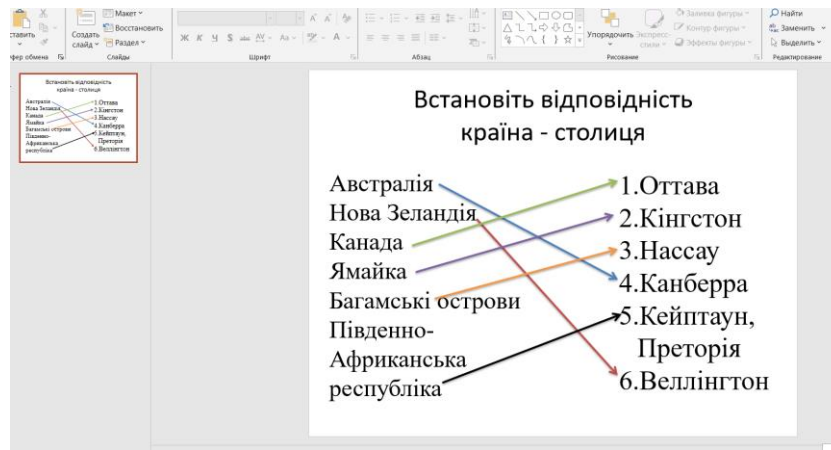

Рисунок 2.10 Завдання на встановлення відповідності між столицею та відповідною англomовною країною

Далі всі ведучі дякують учасникам, відзначають найактивніших.

Проведений захід дозволяє більш глибоко пізнати особливості країн, що входять до складу Співдружності та загалом тих держав, де поширена англійська мова. Комплекс здобутих знань та їх систематизація сприяють розвитку міжкультурної компетентності. Міжпредметні виховні заходи розвивають уяву та формують цілісне сприйняття наукової картини світу. Наприклад, можна поєднати географію та художнє мистецтво, що позитивно впливає на виховання міжкультурної компетентності (Додаток Б.).

Отже, географічне виховання є ефективним інструментом формування міжкультурної компетентності учнів. Реалізація системи географічного виховання на уроках та в позаурочній діяльності передбачає підбір різноманітних форм, методів, прийомів організації навчально-виховної роботи. Внаслідок формування ключових компетентностей, підвищується рівень полікультурної обізнаності, виховання толерантності та емпатії, а також потреби у здобутті нових знань щодо етнічних, культурних та інших особливостей різних народів світу. Також формується позитивне ставлення до представників інших культур і на цьому тлі поглиблюється усвідомлення власної національної ідентичності. Інтегрований підхід у проведенні уроків та позаурочних заходів дозволяє сформувати уявлення про цілісну картину світу, розвиває комунікативні здібності у міжкультурному спілкуванні, удосконалюється досвід вирішувати різні міжкультурні ситуації.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ

3.1.Методика підготовки уроків та позакласних заходів з географії спрямованих на виховання міжкультурної компетентності

Потужний виховний ресурс географії як навчального предмета, тісний зв'язок з сучасним життям, зумовлюють необхідність оптимізації географічних знань, де в основі лежать інтереси та пізнавальні можливості учня, відповідно до його психологовікових особливостей. Враховуючи вимоги сучасного суспільного життя, що постають перед освітою в цілому, доцільно переорієнтуватись на розвиток здатності учнів самостійно здобувати знання та виховання потреби в постійному саморозвитку через концепцію неперервності освіти. Разом з тим, головною позицією ЗЗСО має бути нерозривна єдність навчання та виховання. Виховний потенціал уроку відображений у кожному його етапі та в змісті, методах і прийомах організації роботи учнів, взаємодії в колективі, особистості вчителя, рівні навчально-матеріального забезпечення. Всі перераховані чинники перебувають у тісному взаємозв'язку [34, с.19].

Враховуючи результати проведеного дослідження важливо підкреслити, що для досягнення поставної мети та вирішення окреслених завдань сучасного шкільного курсу географії у напрямі виховання міжкультурної компетентності велике значення мають форма організації виховного впливу, його безперервність, навчально-матеріальне забезпечення, особистість педагога, зміст навчального матеріалу та спосіб організації учнівської навчальної діяльності. Саме пізнавальна діяльність учнів є рушійним фактором формування ключових компетентностей та розвитку міжкультурної компетентності. Методика підготовки уроків та позаурочних заходів з географії, що спрямовані на виховання міжкультурної

компетентності, базується на науковому пізнанні та досягненні особливостей і закономірностей розвитку світу. Продуктивна діяльність ґрунтується на реалізації творчого потенціалу особистості. Формування світогляду як системи узагальнених поглядів про навколишній світ та суспільство визначається засвоєнням комплексну географічних знань та формуванням вміння ними оперувати у різних практичних ситуаціях в шкільному житті та поза ЗЗСО. Сутність людського устрою, відношення особистості до себе, до інших та до навколишнього світу є визначальними у формуванні людського світогляду [30, с.42].

Тому основною формою організації освітньо-виховного впливу є урок, який покликаний забезпечувати формування відповідних компетентностей, а його розробка та проведення орієнтуються на практичне використання здобутих знань. Орієнтуючись на основні засади концепції НУШ, враховуючи аспекти Державного стандарту повної та базової загальної середньої освіти провідне місце займають інтегрований підхід та формування ключових компетентностей. Перехід від традиційного викладання предметів до викладання на принципах інтеграції є шляхом до реалізації багатьох принципів освіти: створення цілісної картини світу, вміння поєднувати у суцільну систему окремі галузеві питання, втілення принципу національної націленості освіти, поєднання змісту географії як шкільного предмета із українською та іноземною мовами, історією, культурою, звичаями та традиціями, а також реалізується відкритість освіти, що обумовлює її інтеграцію у світовий контекст [27].

Прогресивними методиками сучасності є використання міждисциплінарних та трансдисциплінарних підходів до вивчення окремих навчальних предметів. Їх впровадження в традиційній системі навчання є досить утрудненим. Проте міждисциплінарна інтеграція забезпечується завдяки реалізації міжпредметних зв'язків на уроках географії, які можна поєднувати з історією, громадянською освітою, українською мовою та літературою, технологією, мистецтвом тощо. За вдалої організації відповідних уроків, вчителю вдається перенести методи дослідження з однієї галузі в іншу: в процесі вивчення географії, в залежності від теми, можна обговорити низку проблемних понять, що пов'язані з

державотворенням, формами правління, устроєм, етапами формування політичної картки світу тощо. Трансдисциплінарний підхід стирає межі між різними навчальними предметами та сприяє створенню вільного освітньо-виховного простору, де учні самі обирають зміст освітнього матеріалу, тему для вивчення та дослідження з урахуванням власних інтересів та бажань [12, с. 245].

Причини труднощів практичної реалізації міжпредметних зв'язків для вчителів мають не лише об'єктивний, а й суб'єктивний характер. Об'єктивними причинами є недостатня кількість методичних рекомендацій у цій сфері та слабка координація діяльності учителів-предметників. Суб'єктивними причинами є необізнаність педагогів у змісті програм з інших предметів, недостатні знання та вміння, відсутність досвіду для здійснення зв'язків між дисциплінами, реалізації міжпредметних зв'язків у шкільній практиці. Таким чином, інтегрований підхід та реалізація міжпредметних зав'язків пройшли тривалий період розвитку в системі української освіти. Нині інтегровані уроки дають змогу підвести учнів до усвідомленої та емоційно пережитої потреби самостійно здобувати знання, мислити та висловлювати свої думки на будь-яку запропоновану тему, вміти застосовувати здобуті знання в різних життєвих ситуаціях. Учні мають можливість використовувати при цьому всі свої набуті знання, життєвий досвід, зробити власні висновки. Проведення компетентісно-формувальних уроків має свою специфіку планування, підготовки, особливі вимоги та підхід до структури та можуть бути звичайними і нетрадиційними. Серед основних вимог до уроків, що проводяться з урахуванням компетентісного підходу належать:

- організаційні вимоги (чітке формулювання мети і завдань уроку, визначення місця виховного впливу на формування міжкультурної компетентності, підбір методів, прийомів організації роботи з дітьми на кожному етапі уроку, детальне планування перебігу уроку);

- дидактичні вимоги (відбір змісту навчального матеріалу з конкретної теми, визначення його місця в системі всього програмного матеріалу шкільного курсу географії, добір міжпредметних зв'язків, розробка дидактичних завдань, визначення зв'язку географічного навчального матеріалу з ключовими

компетентностями та ступінь його впливу на формування міжкультурної компетентності учнів, дотримання загальнодидактичних принципів, в тому числі доступності та наочності, підвищення мотиваційної сфери та навчально-пізнавальної активності учнів, застосування диференційованого підходу);

- психологічні вимоги (створення позитивного мікроклімату в навчальному просторі, врахування індивідуальних, психологічних та вікових особливостей учнів, реалізація принципів гуманізації та особистісно-орієнтованого навчання, організація позитивного впливу на емоційний стан учнів);

- етичні вимоги (толерантність усіх учасників освітнього процесу, тактовність вчителя, демократичний стиль спілкування, активна співпраця вчителя та учнів, а також учнів між собою);

- санітарно-гігієнічні вимоги (температурний режим в навчальному кабінеті, належне освітлення, санітарно-гігієнічний стан та оптимізація завдань, що не перевтомлювати учнів) [30,с.68].

Позакласна робота з географії вимагає системного підходу та чіткого планування роботи. Культура є складним індивідуальним та соціальним утворенням, що формує цілісне уявлення про міжкультурну взаємодію та комунікацію. Культура становить глобальну спадщину особистості та відповідних соціальних груп та включає норму поведінки, цінності, традиції, звичаї, мову, що стають визначниками приналежності до певної етнічної спільноти. Успішна соціалізація дозволяє зберігати та передавати культурні надбання власного народу та формує повагу й толерантне ставлення до культурних надбань інших етнічних спільнот. Тобто формування міжкультурної компетентності в позаурочній роботі, в процесі вивчення географії, має два основних напрями: виховання патріотизму, любові до рідного краю, шанобливе ставлення до природи та толерантне й шанобливе ставлення до культури інших народів світу, здатність взаємодіяти з представниками інших культур, налагоджувати взаємодію та з розумінням і повагою ставитися до їх мови, культурних надбань. Позакласні заходи мають особливе значення, оскільки відбір навчального матеріалу може виходити за рамки програмного матеріалу з географії та можуть реалізовуватись в необмежених

часових рамках, з використанням різних форм проведення, місця реалізації виховного впливу тощо. Крім того, сучасна молодь повинна розуміти, що інформаційна ера відкриває для кожного величезні можливості, проте, аби не зашкодити антропосфері та соціосфері, лише на основі прогресивних освітніх та господарських технологій, сучасних соціальних потреб можна розвивати техносферу, раціонально використовуючи природні ресурси країни та постійно їх відтворюючи [39, с.63].

Розробка та проведення позакласних заходів з географії, що спрямовані на формування міжкультурної компетентності, ґрунтується на використанні широкого спектра різноманітних методів організації роботи учнів з урахування відібраного навчального матеріалу. Особливе місце посідають методи організації дослідницької роботи, серед яких найбільш поширені проєктні технології. Основні вимоги до організації та проведення позакласних заходів географії, які покликані розвивати міжкультурну компетентність належать:

- чітке планування системи позаурочного географічного виховного впливу;
- підбір навчального матеріалу, методів та форм проведення;
- визначення мети, завдань та очікуваних результатів, навчальної, пізнавальної та практичної значимості відповідного виховного впливу;
- організація самостійної пізнавально-дослідницької роботи учнів;
- організація інтерактивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу тощо [13].

Отже, виховання міжкультурної компетентності в межах реалізації географічного виховання на уроках та в позаурочній діяльності має свою специфіку та вимагає потужної реалізації творчого потенціалу вчителя, його професіоналізму, підбору інноваційних методів і форм організації навчальної роботи учнів (застосування сучасних цифрових освітніх ресурсів, проєктних технологій, наочностей тощо), належної навчально-матеріальної бази та зрештою зміни концептуального підходу до системи викладання загалом, що ґрунтується на принципах гуманізму, реалізації особистісно-орієнтованого навчання на основі

компетентнісного підходу, інтеграції навчального змісту та створенні сприятливого психологічного мікроклімату тощо.

3.2.Методичні рекомендації щодо здійснення географічного виховання в контексті формування міжкультурної компетентності учнів

На основі результатів проведеного дослідження визначено методичні рекомендації для вчителів географії щодо виховного впливу на учнів з метою формування міжкультурної компетентності. Передусім важливо відмітити, що зміст шкільного курсу географії має широкий спектр можливостей для формування міжкультурної компетентності в основній та старшій школі, що сприяє успішній соціалізації особистості та налагодженню міжкультурної комунікації, взаємодії в сучасному полікультурному середовищі.

Важливо системно спланувати відповідний виховний вплив на уроках та в позаурочній діяльності. Планування має базуватися на чітко визначеній меті, завданнях та особливостях реалізації географічного виховання впродовж вивчення курсу протягом навчального року, місяця тощо. Доцільно продумати кожен крок на уроці та в процесу організації позаурочної діяльності.

Наприклад, для розвитку мотиваційної сфери учнів доцільно використовувати цікаві підходи: позитивне налаштування на продуктивну діяльність, постановка проблемного запитання, інтерпретація цікавих фактів, використання мультимедійних наочних засобів тощо. Таким чином учні усвідомлюють необхідність здобуття знань про полікультурність соціуму та усвідомлення національної ідентичності, формування почуття патріотизму. Вчитель може використати різні методи впливу на емоційну сферу учнів (прослуховування музичних композицій різних етнічних спільнот, перегляд художніх творів та їх короткий аналіз, зачитування цитат із відомих літературних надбань різних народів світу тощо). Учні повинні осмислити важливість самостійного здобуття знань про особливості формування загальнолюдських цінностей та їх впливу на розвиток полікультурності.

Для поглиблення пізнавального інтересу та активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів доцільно використати арсенал різних інтерактивних методів навчання, в тому числі ігрових, тестових завдань, що розроблені за допомогою сучасних цифрових освітніх технологій. Це можуть бути кросворди, вікторини, мультимедійні презентації та інші ігрові методи. Учні мають бути активними учасниками освітнього процесу та розуміти місце здобутих знань в цілісній географічній картині світу, що є необхідним для формування міжкультурної компетентності. Доцільно розробити завдання, що мають інтегрований характер та поєднані тісними міжпредметними зв'язками з українською та іноземною мовами, мистецтвом, історією, громадянською освітою та іншими суміжними предметами.

Засвоєння нової навчальної інформації має відбуватися в діалоговій формі, з використанням підручників з географії та додаткових посібників та активним залученням інтернет-джерел. Тут доцільно використати метод евристичної бесіди, елементи випереджального навчання, пошукової та дослідницької навчальної діяльності учнів. Практикоорієнтоване навчання передбачає розробку та використання практичних завдань, щоб учні осмислювали значимість здобутих знань та вміли ними оперувати. Наприклад, в процесі вивчення окремих тем з географії можна запропонувати учням зібрати цікаві факти про традиції та звичаї, що поширені в окремих країнах та регіонах світу (під час вивчення країнознавчих аспектів географії 10 класу). Сучасні підручники мають інтерактивне підґрунтя, що підвищує їх функціональні можливості. Тобто читати навчальний матеріал в підручнику має бути цікаво, а виконання різних завдань, що передбачені в альтернативних підручниках – підсилюють пізнавально-виховний вплив на учня. Тому доцільно вчителю систематично організовувати роботу з підручником. Пояснення та розповідь нової навчальної інформації повинна супроводжуватись використанням різноманітного наочного матеріалу, в тому числі картографічного, що сприяє розвитку уяви та формує цілісні уявлення про просторову організації господарства, природних комплексів та розміщення населення, поширення мовних

груп, релігій тощо. Відтак поглиблюються комплексні знання, які є важливою складовою міжкультурної компетентності.

Закріплення, узагальнення та систематизація здобутої навчальної інформації, відпрацювання вмінь та навичок мають здійснюватись в процесі виконання практичних завдань. Тут все залежить від специфіки теми, типу проведеного уроку чи особливостей перебігу розробленого виховного заходу. Однак, доцільно використовувати інтерактивні методи, самостійну роботу учнів. Наприклад, тестування, творчі завдання, дискусії тощо. Для розробки тестів доцільно використовувати цифрові освітні платформи: classtime, google -forms, online test pad та інші. Завдання мають бути різної складності та передбачати вибір однієї правильної відповіді, кількох правильних відповідей та визначення послідовності, встановлення відповідності, відео- чи фото- запитання тощо. Не менш значимою є робота з контурними картами тощо. Вивчаючи певні географічні закономірності, просторову організацію, важливо знати не тільки, що і де розташовано, але закономірності відповідного поширення тих чи інших географічних об'єктів та явищ. Тут прослідковується досить тісний зв'язок географії та історії, а робота з картографічними матеріалами сприяє розширенню в учнів кругозору та формуванню просторової компетентності. Окреме місце посідають цифрові картографічні ресурси, які дозволяють виконувати конкретні практичні завдання та сприяють формуванню інформаційно-комунікативної компетентності учнів. Доречними на уроках географії є віртуальні екскурсії, за допомогою яких можна відвідувати різні музеї, території, споглядати цікаві географічні об'єкти тощо. Наприклад, екскурсія до віртуального краєзнавчого музею дозволяє інтегрувати знання відразу з кількох навчальних предметів: історії, географії, біології, української літератури, мистецтва тощо. Чітко спланована та правильно продумана віртуальна екскурсія сприяє розвитку дослідницьких вмінь учнів, розширює їхні уявлення про можливості цифрових технологій та безпосередньо сприяє удосконаленню комплексних ключових компетентностей та вихованню міжкультурної компетентності.

Під час проведення позакласних виховних заходів доцільно реалізовувати міжпредметну інтеграцію засобами втілення проєктних технологій. Під час реалізації проєктних технологій відбувається удосконалення комплексних вмінь: досліджувати, управляти, планувати, комунікувати, презентувати, вміти працювати в команді тощо. Результатом втілення проєктної технології є відповідний творчий продукт – самореалізація усіх учасників команди. Проєкти мають відповідний задум (ідею), конкретні засоби реалізації та одержаний результат. У проєктах важливими є проблемні ситуації, творчий підхід, винахідливість, креативність мислення, невизначеність критеріїв оцінки кінцевого результату. Для стимулювання розвитку критичного мислення доцільно використовувати проєктні технології, серед яких найбільш поширеними та ефективними є лепбукінг та вебквести. Метод лепбукінгу можна використовувати без залучення сучасних технічних засобів. Обидві технології можуть передбачати індивідуальну та групову роботу. Важливо дотримуватися послідовності та розробити алгоритм дій учня, чітко спланувати захід, відібрати найбільш раціональні вправи, організувати ефективну взаємодію учасників команд з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Робота над реалізацією методів проєкту, лепбукінг чи рольові ігри спрямована на розвиток образного, критичного, логічного мислення та дослідження історичних подій чи явищ, їх наслідків. Завдяки постановці проблемних запитань, чіткого розподілу завдань між учасниками проєкту та використання елементів пошуково-дослідницької роботи, в учнів активізується пізнавальний інтерес, формується почуття відповідальності за результати власної діяльності, розвивається аналітичне та критичне мислення, вміння аналізувати ситуацію, розвивання вміння знаходити нестандартні рішення та робити ґрунтовні висновки. Комунікативні здібності розвиваються внаслідок аргументації учнями своєї позиції, доведення доцільності зроблених висновків, презентації результатів роботи над проєктом.

Крім того, позаурочні заходи можна організовувати за межами навчального корпусу ЗЗСО, із залученням представників різних національностей тощо. Доцільно наприклад, проводити заходи щодо представлення гастрономічних

вподобань різних етнічних спільнот, особливостей організації їх побуту, вечори літературної творчості письменників з різних країн світу, представлення наукових досягнень видатних постатей з різних країн тощо. Таким чином, в учнів формується усвідомлення, що в усіх куточках нашої планети, незалежно від характерних особливостей зовнішнього вигляду, способу життя та релігійних переконань є успішні та талановиті люди, що становлять цінність не лише для певної держави, а й людства загалом. Сучасні досягнення науково-технічного прогресу, поширення інформатизації спонукають вчителів до пошуку нових можливостей організації освітньої діяльності. До прикладу, можна ввести в практику спілкування з представниками різних країн засобами інтернет-зв'язку, що підкреслює інтеграцію суспільного простору. Це можуть бути представники з аналогічних ЗЗСО інших країн світу, які залучаються на основі розширення співпраці відповідних закладів освіти.

Отже, умовно у застосуванні географічного виховання міжкультурної компетентності можна виділити три основних етапи, яких доцільно дотримуватись: організаційно-підготовчий (планування роботи, визначення мети та завдань, підбір методів та прийомів, моніторинг опорних знань учнів тощо); технологічний (безпосередня реалізація виховного впливу на уроках та в позаурочній діяльності, дотримання логіки викладу, розвиток уміння учнів здобувати інформацію, опрацьовувати її, нести відповідальність за результати власної діяльності, відпрацьовувати сформовані вміння та навички, розширювати уявлення про зміст полікультурної освіти та важливість міжкультурної комунікації й взаємодії у сучасному суспільстві); підсумковий (оцінка якості реалізованого виховного впливу та ефективності проведених заходів, їх результативності, підведення підсумків роботи, оцінка роботи кожного здобувача освіти, подальше прогнозування власної педагогічної діяльності).

Географічне виховання відіграє важливу роль у формуванні міжкультурної компетентності учнів. Воно знайомить дітей з різними культурами та народами світу, допомагає їм зрозуміти та оцінити розмаїття людського досвіду, а також розвиває навички спілкування та співпраці з людьми з різних культур.

ВИСНОВКИ

У представленій роботі проаналізовано сутність поняття «міжкультурна компетентність» у науково-педагогічній літератури. Визначено, що немає єдиного підходу до трактування окресленої дефініції. Однак, більшість науковців міжкультурну компетентність розглядають як сукупність знань, вмінь та навичок про різноманітність культурних формувань різних регіонів, країн, народностей та національностей, що сприяють становленню національної ідентичності та формуванню ефективної взаємодії, комунікації, толерантного ставлення та емпатії до представників різних культур, визначення їх місця в загальнокультурних надбаннях людства в умовах сучасної глобалізації. Міжкультурна компетентність складається з відповідних компонентів, що забезпечують її цілісність (когнітивний, соціолінгвістичний, інтраособистісний, афективний, процесуальний тощо).

Визначено аспекти географічного виховання в контексті вивчення географії в основній та старшій школі. З'ясовано сутність поняття виховання та проаналізованого особливості його реалізації в сучасних умовах функціонування освітнього середовища. Розмежовано соціальний та педагогічний аспекти процесу виховання. Разом з тим, виховний вплив має гуманістичну спрямованість та забезпечується завдяки реалізації особистісно-орієнтованого підходу. Головним суб'єктом освітньо-виховного впливу є особистість учня, його потреби та можливості. Географічне виховання відіграє винятково важливу роль у формуванні міжкультурної компетентності, що має системний та неперервний характер, та ефективно втілюється уроках і в позаурочній діяльності.

У представленій роботі охарактеризовано освітньо-виховні засади формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення географії в закладах загальної середньої освіти. Виокремлено деякі теми змісту шкільного курсу географії, де географічний вплив на формування міжкультурної компетентності є найбільш потужним. Формування міжкультурної компетентності є вимогою часу та необхідністю, що зумовлена розвитком цивілізації. В умовах впровадження

концепції НУШ, перебудови освітнього процесу на практикоорієнтований підхід та компетентнісне навчання, спонукають вчителів географії перебувати у постійному творчому пошуку та будувати систему освітньо-виховного впливу таким чином, щоб підготувати дитину до життя в полікультурному світі. Поряд з цим, педагог сам має бути добре обізнаний в різних полікультурних аспектах, володіти високим рівнем такту, толерантності та емпатії. До того ж формування міжкультурної компетентності дає можливість здобувачам освіти осмислити власну національну ідентичність, порівняти різні культурні надбання з традиціями та звичаями українського народу, поглибити розуміння того, як географічні чинники та історико-географічні факти і процеси впливають на формування культури того чи іншого народу.

Проаналізовано діючі підручники і програми з географії в контексті формування міжкультурної компетентності. Визначено потужний потенціал географії, як навчального предмета, у формуванні міжкультурної компетентності відповідно до змісту програмного матеріалу, психологічних та вікових особливостей учнів. З'ясовано, що в процесі вивчення географії в ЗЗСО міжкультурна компетентність проходить наскрізною лінією в усіх ключових компетентностях, формування яких передбачено у системі повної та базової загальної середньої освіти чинними нормативно-правовими документами. Різноманітність сучасних альтернативних підручників з географії створює своєрідне підґрунтя для забезпечення виховного впливу в контексті формування міжкультурної компетентності. Передусім, ще систематизація відповідного навчального матеріалу, використання ілюстрованого матеріалу та інтерактивний підхід до побудови змісту підручника. Тобто сучасні навчальні підручники не містять просто інформативний матеріал із заданої теми, а підсилюють діалогізацію навчання в процесі взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, спонукають учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності

Проведено дослідження ефективності реалізації географічного виховання на уроках та в позаурочній діяльності в контексті формування міжкультурної компетентності. Зокрема вивчено досвід вчителя географії, проаналізовано його

підхід до організації виховного впливу в процесі проведення уроків географії та позаурочних заходів, що спрямований на формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти. Наведено приклади реалізованих занять в процесі проведення дослідження. Визначено, що найбільш релевантними методами, прийомами організації навчально-виховної діяльності на уроках географії та в позаурочній діяльності є використання інтегрованого підходу, інтерактивної взаємодії між учасниками освітнього процесу, врахування їх особистісних якостей та психологічних особливостей. Серед інтерактивних методів навчання виділяються ігрові методи, що розробляються за допомогою різноманітних сучасних цифрових освітніх платформ. Не менш важливе значення має використання наочностей на уроках географії, мультимедійних засобів та картографічного методу. Підбір та подача відповідного навчального матеріалу спонукають учнів до активної самостійної навчально-пошукової діяльності та сприяють формуванню міжкультурної компетентності, розвивають комунікативні здібності та вміння презентувати власні напрацювання.

У роботі описано методику підготовки до уроків та позакласних заходів з географії спрямованих на виховання міжкультурної компетентності. Виокремлено також особливу роль в організації та проведенні позакласних заходів, навчально-дослідницької діяльності учнів, засобами втілення проєктних технологій та їх різновидів (лепбукінгу, вебквестів тощо). Підкреслено важливість чіткого планування відповідних занять та заходів, ретельний підбір та систематизація навчального матеріалу, створення відповідних дидактичних завдань для учнів на кожному етапі, організація самостійно діяльності учнів, інтерактивної взаємодії тощо.

На основі результатів проведеного дослідження розроблено методичні рекомендації щодо здійснення географічного виховання в контексті формування міжкультурної компетентності учнів. Визначено поетапність рекомендованих дій вчителя в контексті втілення ефективного географічного виховання, що спрямоване на формування міжкультурної компетентності учнів, забезпечення їх успішної соціалізації в умовах розвитку сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Banks J. A. Teaching strategies for ethnic studies (8th ed.). 2009. Boston, MA: Pearson Allyn & Bacon
2. Banks J.A. Teaching ethnic studies: Concepts and strategies. Washington, DC: National Council for the Social Studies, 1973. 232 p.
3. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. *Multilingual Matters*, 1997. 136 p.
4. Deardorff D. K. The Sage Handbook of Intercultural Competence. California: SAGE Publications Ltd., 2009. 546 p.
5. Knapp K., Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikation. *Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung*. 1990. №1. S.83
6. Raven, J. (1984/1997). Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release. Unionville, New York: Royal Fireworks Press. www.rfwp.com (First published in 1984 in London, England, by H. K. Lewis & Co. Ltd.)
7. Rogers E.M., Steinfatt M.Th. Intercultural Communication. *Waveland Press, Inc. Prospect Heights*, Illinois, 1999. 292 p.
8. Афанасьєва Л. Міжкультурна компетентність як стратегема демократичного розвитку поліетнічної міської громади. *Українознавчий альманах*. 2017. Вип. 20. С. 62-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2017_20_14 (дата звернення 24.03.2024)
9. Байбакова О. Міжкультурна компетентність як складова професіоналізму соціальних працівників у США. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 27-30 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_1_7 (дата звернення 21.04.2024)
10. Білецька О. О. Міжкультурна компетентність фахівців у галузі міжнародних відносин як складова професійної діяльності. *Питання культурології*. 2017. Вип. 33 С. 86-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pkl_2017_33_10 (дата звернення 14.03.2024)

11. Браніцька Т. Р. Міжкультурна компетентність як важливий чинник професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2019. Випуск 1(44). С. 18–22
12. Васютіна В., Коханко О., Золотаренко Т. Методика організації занурень у початковій школі як приклад міждисциплінарної інтеграції в STREAM-освіті. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2020. Вип. 34, том 1. С. 242–248 URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/105704803.pdf> (дата звернення 23.01.2024)
13. Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах: проблеми, пошуки, перспективи: Збірник наукових праць; за ред. проф. Д. В. Лико / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне: Видавець О. Зень, 2020. 92 с.
14. Географія 10-11 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf> (дата звернення 21.03.2024)
15. Географія 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> (дата звернення 14.04.2024)
16. Географія. Рівень стандарту. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П. К.; Ірпінь: ТОВ «Видавництво «Перун», 2018. 256 с.
17. Географія: (рівень стандарту) підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. освіти / В. Пестуршко, Г. Уварова, А. Довгань. Київ: Генеза, 2019. 160 с.
18. Географія: підруч. для 9 – го кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова, А. І. Довгань. Київ: Генеза, 2017. 272 с.
19. Географія: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Гільберг Т. Г., Довгань А. І., Совенко В. В. Київ, ТОВ «Генеза» 2022. 243 с.

20. Географія: підручник для 7 кл. загальноосвітн. навч. закл. / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. К.: Грамота, 2015. 288 с.
21. Географія: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти / В. М. Бойко, І. Л. Дітчук, Л. Б. Заставецька. 2-ге вид. перероб. Ірпінь: Перун, 2021. 288 с.
22. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
23. Данищенко О. С. Міжкультурна компетентність як вимога часу в європейському вимірі державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_6_12 (дата звернення 29.03.2024)
24. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.04.2024)
25. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Переклад з англ. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
26. Зязюн І. А. Філософські проблеми гуманізації і гуманітаризації освіти. *Педагогіка толерантності*. 2000. № 3. С. 58–61
27. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи: монографія. Львів. Світ, 1999. 302 с.
28. Козубовська І. В., Васьків С. Т. Міжкультурна компетентність вчителя в багатонаціональній державі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 2. С. 129-132 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_2_33 (дата звернення 11.04.2024)
29. Колбіна Т. В. Міжкультурна компетентність в умовах інтернаціоналізації вищої освіти. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія:

- Педагогічні науки*. 2020. Вип. 186. С. 34-37.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2020_186_8 (дата звернення 19.03.2024)
30. Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти : кол. монографія / [авт. кол.: Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова, О. А. Федій, С. П. Сарнавський та інші.] ; за наук. ред. д-ра пед. наук Л. П. Вішнікіної. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 265 с.
31. Костюченко А. Аналіз поняття «Міжкультурна компетентність учителя» *Педагогічні науки*. 2015. Вип. 64. С. 29-33.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2015_64_8 (дата звернення 28.03.2024)
32. Кравець Р. А. Культурна компетентність та міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутніх аграрників. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. № 1. С. 112-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_1_27 (дата звернення 11.03.2024)
33. Кравченко С. О. Науково-педагогічний аналіз понять «компетенція» та «компетентність». *Імідж сучасного педагога*, 2018. (8 (177)). С. 41–47.
URL: <https://doi.org/10.33272/2522-9729-2017-8> (дата звернення 14.04.2024)
34. Криловець М., Браславська О. Соціально-виховна робота на уроках географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2021. Вип. 1 (23). С.16-24
35. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. К.: Знання, 2007. 447 с.
36. Маліков В. В. Міжкультурна компетентність у професійній діяльності. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія : *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2020. № 1. С. 49-55
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpiakct_2020_1_12 (дата звернення 17.03.2024)
37. Немець, Л. М., Ключко, Л. В., Кулешова, Г. О. Особливості організації навчального процесу іноземних студентів-географів. *Проблеми сучасної освіти*, 2017. (5 ч1). С. 162-165 URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/8849> (дата звернення 12.04.2024)

38. Паламарчук Л. Б. Підготовка вчителя до здійснення полікультурного виховання учнів засобами шкільних курсів географії. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки.* 2014. № 24. С. 95-102
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuP_2014_24_18 (дата звернення 10.04.2024)
39. Паламарчук Л. Б. Соціокультурні знання як гуманістичне підґрунтя вивчення географії. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти.* 2016. Вип. 13(1) С. 61-64.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2016_13%281%29_21 (дата звернення 17.04.2024)
40. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 2001. 200 с.
41. Пилип Т. Я. Генезис поняття «міжкультурна компетентність». *Професійна освіта: проблеми і перспективи.* 2015. Вип. 8. С. 42-47.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2015_8_9 (дата звернення 14.03.2024)
42. Пришляк О. Ю. Міжкультурна компетентність у контексті діалогу культур. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2019. № 6(2). С. 228-238
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2019_6\(2\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2019_6(2)_25) (дата звернення 15.04.2024)
43. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.
44. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов К.: Академвидав, 2006. 424 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Mir_2014_4_4.pdf (дата звернення 12.04.2024)
45. Холод І. Освітні умови формування міжкультурної компетентності у здобувачів вищої освіти на факультеті іноземних мов. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи,* 2022. (1(7)). С. 131–137.
URL: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(7\).2022.261218](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(7).2022.261218) (дата звернення 27.03.2024)

46. Юр'єва К. А., Тіщенко О. М. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя: сутність і зміст. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2014. Вип. 42. С. 169-182.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2014_42_19 (дата звернення 19.03.2024)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Тема уроку: Характеристика провідних країн Латинської Америки. Бразилія

Мета: визначити географічні, природні та соціально-економічні особливості провідних країн Латинської Америки; розвивати вміння працювати в групах, самостійно розподіляти обов'язки учасників групи, використовувати набуті знання за нестандартних умов; виховувати творчість, комунікабельність, толерантність, тактовність; прищеплювати учням зацікавленість до традицій, історії, культури та побуту народів Латинської Америки та формування міжкультурної компетентності.

Обладнання: політична карта світу, друковані опорні конспекти, контурна карта Латинської Америки атласи, мультимедійна презентація, кольорові олівці.

Тип уроку: комбінований

Перебіг уроку

Організаційний момент

Привітання

Перевірка присутності учнів

Перевірка готовності учнів до уроку

Видача учням друкованих конспектів

Оголошення теми та мети уроку

Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Запитання

Чим обумовлено виникнення назви регіону «Латинська Америка»?

(термін «латинська») є умовним і відбиває загальну латинську основу романських мов (іспанської, португальської та французької), якими розмовляє абсолютна більшість мешканців регіону.)

Які країни входять до складу Латинської Америки?

(33 незалежних країни та 10 колоній і залежних територій).

Учні називають країну і швидко виходять до дошки та показують її на карті.

Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Гра «Вгадай країну»

Учні вгадують країну за фото на заздалегідь підготовлених слайдах.

Слово вчителя: «Коли мова йдеться про країни Латинської Америки, то перші асоціації у нас пов'язані із запашною бразильською кавою, ритмічним аргентинським танго, яскравими карнавалами та найкращими футболістами. Багато хто знає про давніх цивілізацій майя, ацтеків, інків.

І хоча серед країн Латинської Америки ще чимало таких, що «пасуть задніх», у провідних країн регіону нам є чого повчитися. Давайте детальніше про це дізнаємося за допомогою віртуальної подорожі провідними країнами Латинської Америки».

Вивчення нового матеріалу

Завдання (індивідуальні)

Прослухати доповіді учнів, які готувалися заздалегідь, про географічні природні та соціально-економічні особливості провідних країн Латинської Америки: Мексики, Венесуели, Чилі, Аргентини (доповідь про одну з країн).

Учні протягом уроку конспектують почуте та заповнюють друкований конспект

Вчитель доповнює доповіді учнів.

Доповідь учениці 1.

Мексика.

Одна з найчисельніших країн світу – 111 млн осіб (2009 р.). Найбільша етнічна група – метиси- складає близько 60 % осіб населення, індійські народи (29 %), вихідці з Європи (іспанці, баски, німці, французи, італійці), уродженці Гватемали та інших країн Америки. 96% католики, 70% мексиканців проживають у 24 містах. Найбільші: Мехіко (22 млн осіб), Монтеррей (3,6 млн осіб), Пуебла (1,9 млн осіб). Посідає друге місце в латинській Америці (після Бразилії) за розміром промислового потенціалу. За запасами нафти вона посідає четверте місце у світі. Провідними галузями промисловості є гірничодобувна, нафтова, нафтохімічна, металургійна, будівельна, текстильна, харчова й машинобудування.

Доповідь учениці 2.

Венесуела

Держава на півночі материка Південна Америка. Слово «Венесуела» означає «маленька Венеція». 26,8 осіб (2009 р.), природний приріст – 19 ‰. Католицизм. Урбанізація – 87%. За видобутком та експортом нафти входить у першу десятку країн світу. Крім нафти видобувають алмази, золото, кам'яне вугілля, природний газ. Працюють підприємства кольорової і чорної металургії, хімічної, легкої і харчової галузей промисловості. Вирощують банани, кукурудзу, рис. Основними експортними культурами є кава та какао. У країні нараховується понад 15 млн голів рогатої худоби, 4,5 млн свиней і 4 млн кіз.

Доповідь учениці 3.

Чилі

Чилі – «найдовша» з усіх південноамериканських країн – близько 4300 км, при цьому найширша частина її території досягає 355 км, а найменша – лише 15 км. Більшість чилійців є метисами. Природний приріст 12 ‰, загальна чисельність населення – 16, 6 млн осіб (2009 р.). 90 ‰ населення проживає в центрі країни, а понад однієї третини – в столиці країни Сантьяго та її околицях. Католицизм. Чилі посідає одне з провідних місць у світі за видобутком та продажам міді, природної селітри, йоду. Розвинені легка і харчова промисловості, металургійна, машинобудівна, хімічна і нафтохімічна галузі.

Доповідь учня 4.

Аргентина

Назва країни означає «срібна», латинського походження. 40,9 млн осіб (2009 р.). Природний приріст - 12‰. Середня густина населення – 14 осіб/км². Урбанізація – 88%. Найбільшими містами є Буенос-Айрес і Кордова. Гірничодобувна промисловість (свинець, цинк, уран, залізні руди), металургія та сільське господарство, транспортне й сільськогосподарське машинобудування, виробництво металорізальних верстатів, електротоварів, кольорова металургія, хімічна, деревообробна, поліграфічна промисловість. Провідною галуззю сільського господарства є тваринництво – м'ясне скотарство й вівчарство («м'ясний цех Латинської Америки»).

Слово вчителя.

А більш детально ми зупинимось на Бразилії.

Прийом «Асоціації»

Давайте пограємо в гру «Асоціації».

(Вчитель по ланцюжку передає прапор Бразилії кожен називає слово, з яким асоціюється Бразилія і передає іншому)

Вчитель пояснює матеріал, а учні, які отримали випереджуючі завдання за обраними темами доповнюють вчителя.

Бразилія

1. План вивчення країни
2. Візитна картка
3. ЕГП
4. Природні умови та ресурси
5. Населення
6. Господарство: а) Промисловість б) Сільське господарство
7. Транспорт
8. Зовнішньоекономічні зв'язки
9. Екологічні проблеми

Бразилія — найбільша держава Латинської Америки, п'ята за площею у світі (8,5 млн км²). На сході й північному сході Бразилія омивається водами Атлантичного океану.

Значна частина території Бразилії — рівнина.

Клімат країни міняється від вологого екваторіального до сезонно-вологого субтропічного. Головними річками є Амазонка, Сан-Франсіску, Парана, Уругвай, Парагвай. Річки Бразильського плоскогір'я мають значний гідропотенціал. Третину території Бразилії займають вологі вічнозелені екваторіальні ліси Амазонської низовини, іншу територію — тропічні ландшафти високих рівнин Бразильського плоскогір'я.

Крім неосяжних лісів, найбільших річок, родючих ґрунтів й унікального тваринного світу, природа «нагородила» надра Бразилії різноманітними корисними

копалинами, серед яких кам'яне вугілля, залізни, марганцеві, уранові, вольфрамові, хромові руди, золото тощо.

Найбільша етнічна група населення Бразилії представлена європейцями (54,7 %); представники африканської раси складають 5,9 % населення країни. У результаті змішання рас значну частину населення складають мулати, метиси, самбо. Крім громадян Бразилії в країні близько 3 млн іммігрантів — індійців, арабів, угорців, поляків та ін. Загальна кількість корінного населення Бразилії — індіанців-аборигенів — складає близько 60 тис. осіб, більш ніж 2/3 з них проживають в Амазонії. У країні також є найбільша у світі японська громада — більш ніж 2 млн осіб. Усе це різноманітне населення розмовляє португальською мовою, до якої ввійшло чимало слів африканського й індіанського походження. Більшість вірян сповідує католицизм.

Бразилія входить в десятку найбільш населених країн світу — 199 млн осіб (2009 р.). Більш ніж половина населення Бразилії — молодь до 20 років, жителі старші за 50 років складають лише 10 %. Це пов'язане з високими показниками народжуваності й природного приросту. Високі темпи приросту загострюють проблему зайнятості й приводять до «хибної урбанізації». 3/4 населення проживає у великих прибережних містах і їхніх передмістях, кількість яких швидко зростає.

Бразилія — нова столиця Бразилії з населенням 2,2 млн осіб. Розташована на Бразильському плоскогір'ї на висоті більш ніж 1000 м. Місто було побудоване лише за три роки за проектом бразильського архітектора-модерніста Люсіо Кости.

Узагальнення та закріплення нових знань, умінь та навичок

Учні зачитують записи з друкованих конспектів

Практичні завдання:

Знайти на політичній карті Латинської Америки провідні держави та позначити їх на контурних картах.

Знайти столиці Мексики, Венесуели, Чилі, Аргентини та Бразилії та позначити їх.

Учні зачитують записи з друкованих конспектів

Підсумок уроку. Обговорення виступів груп. Оцінювання, самооцінювання.

Домашнє завдання. Підручник, опрацювати § 45. Провести дослідження та дізнатися: «Які товари, що виробляються в Латинській Америці, продають в Україні». Дослідження оформити на аркушах формату А4

Додаткова інформація до уроку: *Цікаве про Бразилію*

Головна визначна пам'ятка Ріо - найвища статуя Христа Спасителя, споруджена на горі Корковадо. У місті багато музеїв - Музей сучасного мистецтва, Національний музей витончених мистецтв, Музей індіанців, Музей каменів. Привертають увагу туристів Ботанічний сад і зоопарк.

А спортсмени та вболівальники футболу усього світу знають знаменитий стадіон «Маракану». Для жителів Ріо-де-Жанейро, як і для мільйонів інших бразильців, футбол - це пристрасть, недільний відпочинок і головна тема розмов у будні. Бразилія - країна, яка стала вічною володаркою «Золотої богині», тричі виграв світові чемпіонати з футболу. Країна, в якій більш футболістів, ніж у всіх інших країнах Південної Америки. Легендою світового футболу став бразилець Пеле.

Окрім футболу життя бразильців, і насамперед жителів Ріо-де-Жанейро, пов'язана з карнавалом. Цілий рік в сімейні скарбнички відкладаються гроші на покупку карнавальних нарядів і придбання квитків на карнавальні бали. «Одним з найбільших вистав народного мистецтва» назвав карнавал в Ріо-де-Жанейро американський журнал «Лайф». У дні карнавалу вулиці міста нагадують безкрайне море, скипати хвилями народного веселощів. Кульмінацією карнавальної програми є хода учасників шкіл самби.

Кухня: У Бразилії змішалися три кулінарні традиції: європейська, африканська і індіанська. В основі бразильської кухні три головних продукту - чорна квасоля, рис і маніока. Їх можна зустріти скрізь, в м'ясних і овочевих стравах, в морепродуктах і супах, в рагу і салатах. Повсюдно використовуються овочі і трави. Велика кількість річок і близькість океану забезпечують на столі бразильців різну рибу, річкову і морську, морепродукти.

ДОДАТОК Б.

Тема виховного заходу: «Про країну може розповісти не лише карта...»

Мета: розширити уявлення учнів про видатних художників світу, їх творчість та повторити географічне положення й столиці країн Європи, розвивати уявлення учнів про основні напрями образотворчого мистецтва, виховувати колективізм, доброзичливе ставлення до оточуючих, формувати естетичний смак.

Вступне слово ведучої.

Інколи про країну, її історію, мову, звичаї, рівень життя населення, напрями розвитку, релігію можуть розповісти не лише підручники та додаткова література, професійні історики, географи, а й роботи видатних художників, архітектурні пам'ятки. Адже вони можуть відображати зміст подій, звичаї та побут людей, природні ландшафти й таким чином розповідати нам багато цікавого та неповторного.

Зараз ми помандруємо країнами Європи та з'ясуємо, що про них можуть розповісти видатні художники. Ведуча запитує назву країни, її столицю, а потім учениці (учасниці заходу) розповідають коротенькі доповіді про життя та творчу спадщину видатних художників Європи.

Учениця №1:

Мікеланджело Буонарроті

Мікеланджело ді Франческо ді Нері ді Мініато дель Сера і Лодовіко ді Леонардо ді Буонарроті Сімоні (італ. Michelangelo di Francesci di Neri di Miniato del Sera i Lodovico di Leonardo di Buonarroti Simoni, часто відомий як італійський

скульптор, художник, архітектор, поет й інженер. Його твори вважалися найвищими досягненнями мистецтва Відродження ще за життя самого майстра. Ромен Роллан писав про нього: «Нехай сам він був створений із цього пороку земного. Але із тліні спалахнув вогонь, що очищує все, — вогонь генія». Мікеланджело прожив майже 89 років, цілу епоху, від періоду Високого Відродження до початків Контрреформації. За цей період змінилося тринадцять Пап Римських — він виконував замовлення для дев'яти із них. Збереглося багато документів про його життя та творчість — свідчення сучасників, листи самого Мікеланджело, договори, його особисті й професійні записи. Мікеланджело також був першим представником західноєвропейського мистецтва, чия біографія була надрукована ще за його життя.

Серед найвідоміших його скульптурних робіт — «Давид», «Вакх», «П'єта», статуї «Мойсея», «Лії» та «Рахілі» для гробниці папи Юлія II.

Учениця №2:

Генрі Спенсер Мур – британський скульптор.

Народився 30 липня 1898 у Каслфордї (графство Йоркшир). Після Першої світової війни навчався у Художньому коледжі у Лідсі та Королівському художньому коледжі у Лондоні, де викладав з 1924 по 1932; він залишив роботу у коледжі лише одного разу для здійснення поїздки до Італії. Мур завжди цікавився скульптурою Стародавньої Греції, етрусків та майя. Під впливом цього захоплення, а також ідеї «вірності матеріалами», висловленої критиком Роджером Фраєм, він звернувся до створення підкреслено матеріальних форм, що

символізують природне, земне начало. На їх основі будуються його скульптури, серед яких переважають жіночі фігури та композиції на тему родини та материнства. Спочатку його роботи були достатньо близькі до реальних об'єктів, пізніше набули абстрактний характер.

Помер Мур у своєму будинку поблизу Мач-Гедгем (графство Гартфордшир) 31 серпня 1986.

Учениця №3:

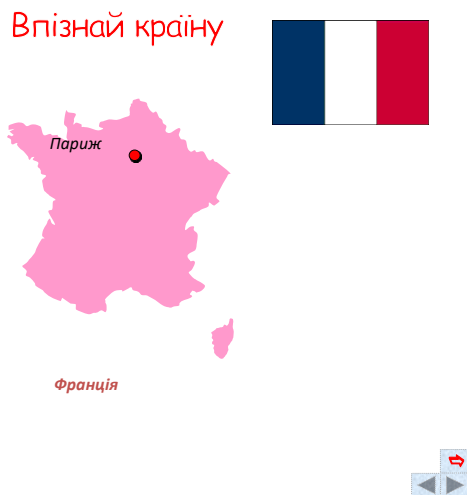
Рембрандт ван Рейн — нідерландський художник, офортист доби бароко.

Рембрандт ван Рейн народився 15 липня 1606 року (за деякими даними, у 1607) в багатодітній родині заможного власника млина Гармена Геррітсзона ван Рейна в Лейдені. За даними нідерландських дослідників, родина матері залишилась в лоні католицької церкви, хоча після Нідерландської революції в країні домінував протестантизм.

Відмінна риса рембрандтівської творчості 1650-х — ясність і монументальність крупнофігурних композицій. Характерна в цьому відношенні робота «Аристотель з бюстом Гомера», виконана в 1653 році для сицилійського аристократа Антоніо Руффо і продана в 1961 році його спадкоємцями на аукціоні Метрополітен-музею за рекордну на той момент суму — понад два мільйона доларів.

Якщо на полотнах 1650-х років число фігур ніколи не перевищує трьох, то в останнє десятиліття свого життя Рембрандт повертається до створення

багатофігурних композицій. Смерть прийшла до нього 4 жовтня 1669 року. Поховали на цвинтарі для бідних. Могила не збережена. Лише на стовпі є табличка, що саме тут знайшов свій останній спокій один з найдорожчих художників світу.

Учениця №4:

Клод Оскар Моне народився 14 листопада 1840 в Парижі. Коли хлопчикові було п'ять років, родина переїхала до Нормандії, у Гавр. Батько хотів, щоб Клод став бакалійником і приєднався до сімейного бізнесу, але син з дитинства захоплювався образотворчим мистецтвом, зокрема із задоволенням малював карикатури. Популярність Моне приніс портрет Камілли Донс, написаний у 1866 р. («Камілла, або портрет пані в зеленій сукні»). Камілла потім стала дружиною художника, і у них народився син Жан.

Англійська письменниця Єва Файджес у своєму романі «Світло» описує один день з життя Клода Моне — від світанку до заходу сонця.

Впізнай країну

Іспанія

Учениця №5:

Пабло Пікассо – іспанський художник, який вважається найдорожчим художником у світі. Обсяг продажу його робіт тільки в 2008 році склав \$ 262 млн. Крім того, іспанський живописець очолює список художників, чії полотна користуються найбільшою популярністю серед злодіїв. Так, напередодні, 9 червня, з Національного музею Пікассо в Парижі викрали блокнот з малюнками Пабло Пікассо. Вартість зниклого експоната оцінюють у суму від семи до десяти мільйонів євро.

Пабло Пікассо народився 25 жовтня 1881 року в місті Малага в іспанському регіоні Андалусія у родинній садибі небідного дона Руїса Бласко. Пабло малював змалку. 1889 року 8-річний хлопчик під враженням побаченої кориди і за наставництва батька олійними фарбами намалював першу картину — «Маленький пікадор» (*El requieño picador*), від написання якої пізніше відхрещувався. Пабло Пікассо, геніальний митець ХХ століття і мультимільйонер, помер 8 квітня 1973 року в Мужені на 91-му році життя. Його поховали біля власного замку Вовенарг.

Учениця №7:

Романський стиль (від лат. *romanus* — римський) — художній стиль, що панував у Європі (переважно західній) в X—XII ст. (у деяких місцях — і в XIII ст.), один із найважливіших етапів розвитку середньовічного європейського мистецтва. Найповніше виявив себе в архітектурі. Термін «романський стиль» увів на поч. XIX ст. Арсісс де Комон, який встановив зв'язок архітектури XI—XII ст. із давньоримською.

Мантуя, Італія. Ротонда Сан Лоренцо, 11 століття, романський стиль

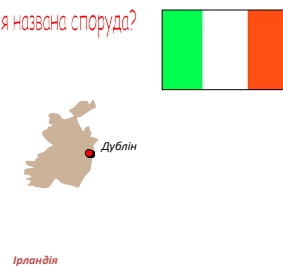
Абатство Св.Віктора в [Джензі](#), Італія

Ведуча: Зараз ви бачите портал виконаний в романському стилі. Тепер завданням буде відгадати за обрисами країну, в якій розташована ця споруда.

Романський портал

В якій країні знаходиться названа споруда?

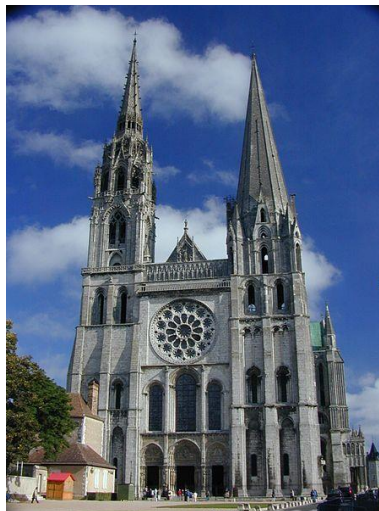

Учениця №7:

Готика (італ. gotico, від назви германського племені готів), готичний стиль — художній стиль, що був завершальним етапом у розвитку середньовічної культури країн Західної Європи (між серединами XII і XVI століть). Термін «Готика» введений в епоху Відродження як зневажливе позначення всього середньовічного мистецтва, що вважалося «варварським». Для готики характерний символіко-алегоричний тип відображення. Від романського стилю готика успадкувала верховенство архітектури в системі мистецтв і традиційні типи будинків.

Собор Паризької Богоматері

Собор в Шартрі, Франція

Ведуча:

Відгадайте країну, в якій знаходиться споруда виконана в готичному стилі.

Реймський собор Богоматері

В якій країні розташована вищеназвана споруда?

Франція

Церква
Святого
Миколая

В якій країні розташована вищеназвана споруда?

Україна

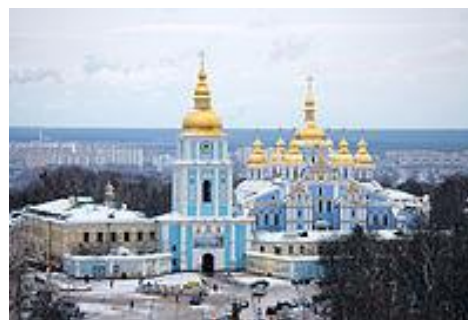

Учениця №8:

Бароко (від порт. *barroco* ісп. *barroco* та фр. *baroque* — перлина неправильної форми) — стиль у європейському мистецтві (живописі, скульптурі, музиці, літературі) та архітектурі початку 16 — кінця 18 ст.

Арх. Карло Мадерно, церква Св. Сусанни у Римі, один з перших зразків римського бароко, 1603 рік

Михайлівський Золотоверхий собор у Києві (1113), — типовий приклад стилю українського бароко

Ведуча:

Відгадайте країну, в якій знаходяться споруди виконані в готичному стилі.

Палац Грассалковичів в Братиславі

Ранньобароковий костел св.Іоанна Хрестителя в м.Трнава

В якій країні знаходяться споруди?

Словаччина

Учениця №8:

Рококо — реверсований стиль щодо бароко, що в другій половині 18 століття дійшов (з Франції і Австрії) в Україну — до Кієва, Львова, а звідси у 1760 — 1770-их рр.

Стиль рококо створений для жінки й пристосований до її мінливих, на той час, смаків і примх. Майже головним словом доби рококо було слово «примха» (каприз). У мистецтві визначається легкими, нервовими, ніжними та химерними формами («грайливе» рококо).

Палац Келуш і парк в стилі рококо

Ведуча: Де знаходиться палац Келуш й парк в стилі рококо?

В якій країні розташований палац?

Лісабон

Португалія

Дрезденський Цвінгер у м. Дрезден в стилі рококо

В якій країні розташована споруда?

Німеччина

Учениця №7:

Хай-тек (Гай-тек) (скорочення від англ. high technology — високі технології) — стилістичний напрямок у сучасній архітектурі та дизайні, орієнтований на функціональність, науковість, елітне обслуговування архітектурою з застосуванням високих технологій.

Олімпійський центр в Токіо (Японія, 1964), Йойогі

Вежа Кришталевого собору в м. Гарден
Гроув, арх. Ф. Джонсон, 1980 р., Лос
Анжелес (США)

Ведуча: Перед вами споруда, виконана в стилі хай-тек. В якій країні вона знаходиться?

Європейський суд з прав людини у м. Страсбург

В якій країні розташована вищеназвана споруда?

Франція

Впродовж всього заходу учениця роздає за правильні відповіді фішки. (2 фішки=1 бал).

Ведуча: наступним етапом нашого заходу буде вікторина, яка допоможе виявити вашу кмітливість й перевірити уважність з якою ви слухали наші доповіді. Вам пропонується підібрати частини слів (зміст яких описано на слайді) й скласти правильну відповідь.

1. Марка нашого літака + Команда собаці = Вигляд спереду А_____ (Анфас).

2. Нещаслива доля + Очей = Химерний стиль у мистецтві Р_____ (Рококо)

3. Крик ворони + Основу предмета = Горизонтальний виступ на стіні К_____ (Карниз)

4. Вороняче слово + Густі водорості = Твір живопису К_____ (Картина)

5. Дискотека позаминулого століття + Місце для ставки = Молодший брат лоджії Б_____ (Балкон)

Ведуча: змінимо трохи зміст завдань, згадаємо омоніми.

1. Не тільки найбільша грошова одиниця Стародавньої Греції, Єгипту, Вавилону, Персії, але й видатні здібності діяча мистецтва. (Талант)

2. Не тільки повернення до влади королівської династії, однак і відновлення картин. (Реставрація)

3. Не тільки частину руки, але і інструмент художника. (Кисть)

4. Не тільки характер, вдачу і темперамент людини, але і реальні об'єкти дійсності, які художник безпосередньо спостерігає за їх зображенні (Натура)

5. Не тільки лад військовослужбовців, але і архітектурно оброблена кругла в перерізі вертикальна опора.

(Колона)

6. Не тільки плавність, витонченість рухів у танці, але й іншу назву скульптури, як виду образотворчого мистецтва.

(Пластика)

Ведуча на завершення:

Шановні присутні! Дякуємо вам за увагу. Сподіваємось, що хоч трохи відкрили завісу й продемонстрували багатогранність, важливість художньої культури та її зв'язок з комплексними географічними науками.